

Társadalmi szervezetek a kultúrpolitika és szociálpolitika szolgálatában

ELŐADTA PETRI PÁL

I.

A belügyminiszter úr kívánságára két egyesületnek: a Julián Iskola Egyesületnek és az Országos Gyermekvédő Ligának munkásságát kell ismertetnem. Nemcsak a két társadalmi szervezet küzdelmes történetéről és jelenlegi törekvéseiről kívánok beszélni, hanem e két egyesület ismertetését fel akarom használni annak megvilágítására, mi lehet a kulturális és jótékonyági társadalmi szervezetek működési köre, mi módon és mily feladatokat bízhat rájuk az állam és a társadalom.

Itt tehát három tényező van, melyek fogalmát meg kellene állapítani: egyesületek, kultúrpolitika és szociálpolitika. Nem foglalkozom hosszasan fogalommeghatározásokkal, az ilyen elméleti boncolgatás nem felel meg a magyar természetnek, de nem is viszi előre a kérdést, ha a kultúrpolitika, de főleg a szociálpolitika terén annyira szerteágazó elméleti tárgymeghatározások kérdésébe mélyebben belemerülünk. Hiszen pl. Günther nagy szociálpolitikai munkájának egy egész, több mint ötszázoldalas kötete, jóformán csak a szociálpolitika meghatározásával foglalkozik¹ és mégis, ha ezt a könyvet, vagy más hasonlókat áttanulmányozunk, nemcsak, hogy gyakorlati szempontból nem bővítjük ismereteinket, de még elméletileg sem nyerünk tiszta képet a helyzetről.

Gyakorlati célunk szempontjából nem lényeges, hogy a szociálpolitika és kultúrpolitika a szociológiának, a társadalomtudománynak milyen részét képezi, hogy a szociálpolitika egy-e a gazdasági politikával, illetve annak része-e, hogy etika-e, vagy a forradalmi szocializmus elleni gyógyszer. Még az sem döntő jelentőségű, hogy – amint egyesek látják – a szociálpolitikának egy része-e a kultúrpolitika vagy megfordítva, bármikor e két disciplinával foglalkozunk, érdekes volna ezek egymáshoz való viszonyának tisztázása. Tény mindenestre, hogy a két tudomány közel áll egymáshoz és ezért az én feladatom annyiban könnyebb, amennyiben véleményem szerint – mindkét tárgykörrel foglalkozó társadalmi szervezetekre vonatkozólag ugyanazok a szabályok alkalmazhatók. Csak azt akarom kiemelni, hogy mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában egyaránt egy szélesebb körű fogalommeghatározás képzelhető el. A kultúrpolitikában is sokan csak az iskolaügyre korlátozzák gondolataikat mi ezzel szemben, – a közfelfogásnak is megfelelően – azon a véleményen vagyunk, hogy a kultúrpolitikának ki kell terjedni egész közművelődésünkre, tehát nemcsak az iskolára, hanem a művészeti és tudományos intézetekre, múzeumokra, színházakra stb., vagyis a kultúrpolitika a nemzet mindenirányú szellemi tevékenységének irányítója és szellemi elődünk teremtője és szétosztója kell, hogy legyen, amint ezt Korniss Gyula megállapítja.

¹ Günther, Adolf, Socialpolitik I., Theorie die Socialpolitik, Berlin, 1922.

² Korniss Gyula, Kultúra és politika, Budapest, 1927.

A kultúrpolitika nemcsak a nemzeti művelődés eszményeit tűzi ki megvalósítandó célul, de ennek a feladata az is, hogy kultúrpolitikai javak termeléséről és elosztásáról gondoskodjék, és ezzel a társadalmi egyensúly biztosítását elősegítse.

Hasonló a helyzet a szociálpolitikában is. Itt is van egy szűkebb meghatározás és ez az uralkodó felfogás, hogy t. i. a szociálpolitika szorosabb értelemben vett munkásvédelem, tehát szűkebb tárgykört képez a népvédelmi politikával szemben, amely a munkásvédelemben kívül a népegészségügy, Anya- és csecsemővédelem, gyermekvédelem, illetve helyesebben családvédelem, szegényügy és más népvédelmi kérdéseket is fel vesz fogalomkörébe.

Én a szociálpolitikát annak a tudománynak tekintem, amelynek célja, hogy a jelenlegi társadalmi és gazdasági rend alapján javítsa és emelje a tömegek életszínvonalát, a kultúrjavak minél általánosabb élvezhetését előmozdítsa, a fennálló osztályellentéteket tompítsa és a feladatkörébe beleveszem itt nemcsak a munkásvédelmet és biztosítást, hanem egyáltalában a népjóléti vagy népvédelmi politika minden más ágát is. Ha azután azt vizsgáljuk, hogy a társadalmi szervezetekre ezen tudományágak kérdéseinek megoldása terén mit lehet rábízni, akkor előbb meg kell tudnunk, hogy milyenek és melyek azok a társadalmi szervezetek, amelyek itt szóba jöhetnek. Leszögezem, hogy itt csak az egyesületi jogszabályok alá tartozó szervezeteket óhajtom figyelembe venni, tehát csak az állampolgárok teljesen szabad társulása alapján létrejött szervezetekről szólok. Nem beszélek az egyházakról, amelyeknek pedig különben úgy kultúrpolitika, mint szociálpolitika szempontjából óriási jelentőségük van, továbbá nem tartoznak ide a hatóságok működésének elősegítésére alakult félig társadalmi szervezetek, például vármegyei jóléti bizottságok stb., de nem veszem figyelembe azokat a nem teljesen szabad társulás alapján létrejött alakulatokat sem, melyeknél e részvétel néha kötelező, néha félig-meddig önkéntes ugyan, de pl. kiskorú tagokból állanak, mint amilyenek a cserkészek, az Ifjúsági Vöröskereszt, levente szervezet, ezek nem önállóan munkálnak bizonyos kultúrpolitikai vagy nemzetpolitikai célkitűzéseket, hanem csak elősegítői az ifjúság bizonyos irányú nevelésének. Szociálpolitikai szempontból igen fontos szervezetek a szakszervezetek, a munkásbiztosítási és más munkásérdekképviseletek, de ezeknél még inkább hiányzik a társadalom önkéntes és szabad akaratából megnyilvánuló szociálpolitikai tevékenységre irányuló vágy, mely a most bennünket érdeklő egyesületek főismertetője. Tehát most csak azokra a szervezetekre gondolok, melyeknél a magyar társadalom tagjai önként, altruisztikus érzésekből egyesülnek egyes kulturális vagy népjóléti célok megvalósítására.

Ezek után meg kellene határozunk, hogy úgy a kultúrpolitikában, mint a szociálpolitikában mi lehet a szerepe az államnak és mi a társadalomnak, tehát, hogy mi az állami és társadalmi munka viszonya egymáshoz. Ha végig nézzük az egész külföldi irodalmat, beleértve a totális államok szakembereinek fejtegetéseit is, sehol sem találunk oly felfogást, amely a társadalmi munkának teljes mellőzését kívánná, sőt ellenkezőleg nemcsak a nagy brit birodalomban, Amerikában, az északi germán államokban, továbbá Franciaországban, hanem Németországban és Olaszországban is nagy súlyt helyeznek arra, hogy az állam által helyesnek talált kulturális és szociálpolitikai célkitűzések érdekében a társadalom önként is sorompóba álljon és akár propagandisztikus tevékenységgel, akár a munka kisebb vagy nagyobb részének teljes átvállalásával, – legalább is vállalva dolgozzék az állami szervezetekkel. Bizonyos, hogy a kevésbé vagyonos és kisebb műveltségű társadalmakban a kulturális és szociális célok érdekében a munkának

kisebb része hárítható a társadalmi szervezetek vállaira, mint a vagyoniilag, művelődésileg és a társadalmi együttérzés szempontjából előrehaladottabb birodalmakban. Így Angliában és Amerikában a munkásvédelmi, családvédelmi és szegényügyi intézményeknek sokkal nagyobb részét igazgatja maga a társadalmom, mint egy szegényebb, primitívebb viszonyok közt élő közösségben, hol minden elsőrangú szociálpolitikai szükséglet kielégítését kénytelenek állami feladatnak tekinteni. Az állami és társadalmi együttműködésnek a legkülönbözőbb válfajai képzelhetők, lehet hogy a társadalom feladatát majdnem csak arra korlátozzák, hogy bizonyos kulturális vagy szociálpolitikai elgondolások helyesége felől a közvéleményt meggyőzze.

Lehet, hogy csak bizonyos, – az állam által körülhatárolt szűk keretekben, államilag meghatározott irányelvek és vezetés vagy felügyelet mellett működhetnek az egyesületek, mint ez legújában bizonyos mértékben Németországban tapasztalható. Lehetséges azonban az ellenkezője is, hogy t. i. a kultúrpolitika, vagy annak egyes részei (művészetek, tudományok) előmozdítása, vagy egyes szociális problémák, szegényügy, gyermekvédelem stb. egészen a társadalom által intéztetnek, vagy úgy, hogy a társadalom saját erőforrásaival igyekszik ezen kérdéseket megoldani, vagy pedig úgy, hogy a társadalmi szervezetek az állam, vagy más közületi segélyforrásra is támaszkodva végzik önállóan kulturális, illetve szociális munkájukat. Tehát több-kevesebb szerepe a szabad társadalmi tevékenységnek mindenütt van és az illető nemzeti társadalom tagjainak vagyoni viszonyai, műveltsége és főleg társulási hajlamai és szociális szelleme állapítják meg, hogy mily mértékben vonható be a társadalom ezen kérdések intézésébe. Bizonyos azonban, hogy még vagyon, műveltség, szociabilitás szempontjából legfejlettebb közületeknél is a társadalom a szellemi és anyagi népjóléti politikának mindig újabb és újabb ágait kénytelen átengedni az állami adminisztrációnak vagy legalább is állami, ill. megyei, tartományi, vagy községi anyagi forrásokat kénytelen igénybe venni. A kultúr- és szociálpolitikában ugyanis a műveltség általánosodásával, az emberi testi jólét tekintetében támasztott követelmények fejlődésével a teendők annyira megnövekedtek, hogy ezek kielégítésére még a legáldozatkészebb társadalom legintenzívebb munkája sem elegendő. Erről részletesebben nem is szükséges szólni. Az elemi műveltség általánossá tétele, a magasabb tudományos munka biztosítása egyrésztől, munkásjóléti, egészségügyi, anya-csecsemővédelmi és gyermekvédelmi intézmények kifejlesztése másrésztől, – ezeket csak példaképen említem – olyan kívánalmak, melyeknek jogosságát ma már senki sem vitathatja. Ennek dacára azonban mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában sok előnye van a szabad társadalmi szervezetek bevonásának. A kultúrpolitikában is fontos minden erőforrás igénybevétele és az egyesületi munka felhasználása, mivel ez, ha nem is nagy mértékű, de mégis bizonyos anyagi megtakarítást jelent. Aztán a kultúregyesületek közreműködése megóv egy – sokszor a nemzeti kultúrát szegényítő uniformizálástól. A művészetek és tudományok, különösen a szellemi tudományok terén az illető ország művészeti, vagy tudományos életét lüktetőbbé, élénkebbé, változatosabbá teszi. Lehet szó nevelésügyi kísérletekről, új irányok felkarolásáról a művészetek terén, hol még az államnak nem lehet állástfoglalnia, vagy melyeket az állam még nem a próbálhat. Vannak olyan kultúrpolitikai különleges feladatok, amelyeket nemzetközijogi, vagy más politikai szempontból nem lehet állami kézbe adni. Például a nemzet külföldön élő fiainak, nemzeti irányú iskolai és társadalmi gondozása. Mennyi külpolitikai nehézségnek vette elejét, hogy a háború előtti Németországban az ú. n. Schulvereinek tartott fenn külföldön iskolákat és nem az állam, tehát, az Auslands-Deutsch-

rum érdekében nem hivatalos szervezet végezte a külföldi honfitársak nemzeti megmen-tésére irányuló munkát. Elképzelhető, hogy egy sovíniszta társadalom olyan országok-ban, hol különböző nemzetiségek vannak, olymódon akarja az államfenntartó nép nyelvi, gazdasági pozícióját erősíteni, amilyenre a nemzetiségi egyenlő jogokat deklaráló törvények kevésbé adnak módot.

A fentebb említettekhez hasonló szempontok teszik előnyössé a szabad társadalmi tevékenység igénybevételét a szociálpolitikában is. Az Anya- és csecsemővédelem, a gyer-mek- és családvédelem, a szegénygondozás és inséges segélyezés terén igen számottevő társadalmi erőforrások nyithatók meg, melyeket az állami és a községi adóztatás útján kevésbé lehetne a célra megszerezni.; Hogy hazai példát is idézzek, csak a „Magyar a Magyarért” akció fényes anyagi eredményére hivatkozom, hol felvidéki véreink meg-segítésére, rövid néhány hét alatt kb. 6,000.000 pengőt gyűjtöttek össze. Szociálpolitikai téren is vannak olyan akciók, melyeket néha nehéz az állami népvédő programmba fel-venni vagy legalább is végrehajtását állami felelősséggel és hatósági szervekkel végez-tetni. Vannak a népvédelmi munkának olyan ágai, amelyeket – legalább is a nem totális államokban – nem vállalhat az állam vagy más hatósági szervezet, megye, város. Olyan akciókra gondolok, ahol a közhatóságok a – jelenlegi rendelkezésre álló anyagi erők mellett – nem képesek minden állampolgárt egyenlően megillető jogokat, mindenki számára biztosítani, vagy ahol nem lehet olyan abszolút biztos kritériumot felállítani, amely mellett pl. bizonyos támogatás valakit megillet. Az előbbi esetre például hozom fel a szegény és testileg legyengült gyermekek nyári üdültetését, amelyet elvileg ugyan lehet állami vagy más közfeladatnak nyilvánítani, de ha mondjuk 100.000 reászoruló közül csak 10.000 gyermeket tud a hatóság gondozásba venni, vajjon helyes volna-e, hogy olyan szociálpolitikai feladat megoldását állami vagy városi tevékenység körébe tartozónak minősítsük, amelyet kilenczted részben a közhatóság nem tud ellátni. Nem jobb-e ilyenkor egyesületi vagy más, nem közhatósági szervezetekre bízni ezt a tevéken-ységet vagy ilyeneket támogatni, amelyekkel szemben az érdekeltek nem erőszakolhatják ki az egyenlő elbánás joga alapján kívánságuk teljesítését. A másik eset, amikor nincs abszolút biztos irányelv, amely szerint valakinek valamely támogatásra érdemes volta megítélhető volna. Pl. igen tehetséges, egész szegény gyermek különleges magasabb tudományos vagy művész-nevelésének kérdése. Ki tudja megítélni – Madách-csal szólva – tényleg Messiás-e az illető újszülött. Ilyen esetekben az egyesületek – kevésbé lévén megkötve – sokkal inkább tudnak az élet folyton változó és egyéni kívánalmaihoz alkalmazkodni. Amit közhatóságok nyújtanak, arra jogot lehet formálni, amit szabad társadalmi szervezetek adnak, az egy társadalmi osztály részéről a másik, szegényebb, gyengébb társadalmi csoportnak nyújtott önkéntes testvéri segítségnyújtás. Az ilyen társadalmi munka nemcsak a kitűzött cél megvalósítását szolgálja, de a társadalmi béke és harmónia erősítése és osztályellentétek enyhítése szempontjából is értékes. A Magam láttam milyen ellenséges érzületet leszerelő, a békességet és szeretetet erősítői-hatással volt a marxista ideológiában nevelt külvárosi munkásra, mikor látta, hogy a magyar intelligencia, a vagyonosabb osztályok hölgyei gyűjtenek a szegény munkások és munka-nélküliek gyermekeinek felsegítésére, mikor az utcai gyűjtést vezető hölgyek pár kedves szóval igyekeznek megnyerni egy-egy elfogult munkás polgártársukat De van ennek a szabad társadalmi munkának másik hatása is, ami majdnem még fontosabb és ez a nevelő, szociális érzést erősítő hatás, amelyet az ilyen népvédelmi munkában való részvétel azokra gyakorol, akik ilyen egyesületekben az elhagyott gyermekekért, inséges ember-

társukért fáradoznak. Az úgynevezett középosztály és vezető rétegek hölgyei és az intelligenciának szabad idejükben szociális munkával foglalkozó férfitagjai is, megismerik más társadalmi osztályok életviszonyait, lelkivilágát, leszállnak a nyomortanyák mélységébe és ott is észreveszik a Krisztusi lelket kisugárzó és a sokszor igazán nemeslelkű embertestvért; v Az osztályok közti ellentét – nemcsak és elsősorban az alacsonyabb társadalmi rétegek bűne, hanem a vagyonosabb, intelligensebb osztályokban megcsökkent szeretetnek, a szociális érzés hiányának és beteges kasztszellemmel is eredménye. Ezt oldja fel az a munka, melyet különböző társadalmi osztályok tagjai egymás érdekében végeznek, mikor egymás baját megismerni, egymáson segíteni: törekszenek. Ezért a szabad társadalmi munka már nevelő hatásánál fogva is fontos. Az ilyen munkába magukat szívvel-lélekkel beleélő egyesületi önkéntes segítőerőknek tevékenysége pedig a belőlük kisugárzó szeretet melege folytán és az ilyen önkéntes munkásoknak nagyobb iniciáló erői miatt is, különös értékkel bír.

A mondottakat összefoglalva tehát megállapítom, hogy mind a kultúrpolitikában, mind a szociálpolitikában a társadalmi szervezetek munkájára szükség van és azt, amennyire csak ezt az illető társadalom vagyoni helyzete, műveltsége, tagjainak szociális érzéke megengedi, fel kell használni. Sőt ha ez az érzés nem volna eléggé kifejlődött, mindent el kell követni ennek megerősítésére. Amint a belügyminiszter is mondta a közigazgatási tisztviselők IV. továbbképző tanfolyamának megnyitásakor, – a társadalmi és gazdasági berendezések igen gyors és nagyon mélyreható átalakulásának korát éljük. Mindenütt óriási a társadalmi feszültség, ilyen körülmények közt a békés és eredményes munka, a legjobb szociális törvények, a közigazgatási közegek legkitűnőbb és legszakzszerűbb tevékenysége mellett sem lesz lehetséges, ha a társadalom a maga teljességében nem lesz áthatva emberszeretettől, keresztény lelkiségtől és minden egyes tagja szintén nem igyekszik honfitársai baján, súlyos helyzetén segíteni.

Nézzük most mar mi a magyar helyzet? Egy mondatban így tudnám kifejezni: sok szép megérezés, néha a kort megelőző alkotás, amelyet gyakran nem követ megfelelő végrehajtás a részletekben, számos érdekes kezdeményezés, de az egész diszciplína rendszeres, tudományos feldolgozása sokszor hiányzik. A kultúrpolitika elméleti kérdéseivel is kevesen foglalkoztak. Igaz, hogy ezek az írók legnagyobb nemzetnevelőink sorából valók, mint Imre Sándor, Kornis Gyula stb. De még inkább áll ez a szociálpolitikára, ahol inkább csak a bel- és külföldi törvényalkotások történeti méltánylása van előtérben, de az elvi kérdések tisztázásával és itt nem a definíciók felett való elmélkedést értem, egy-két kiváló tudós: Bálás Károly, Heller Farkas stb. kivételével a szakkörök is alig törődtek. Ezt nem szemrehányásképpen mondom, ha ez a gyakorlatiasság jele, akkor ez ellen nem volna észrevétel tehető, hiszen senki sem kívánhatja a magyar tudományos világtól, hogy – minden kérdést, elméletileg is saját maga igyekezzék megoldani. Sajnos, azonban ezen a téren más hibák is vannak. Kultúrpolitikában és a szociálpolitikában is magasságok és mélységek állanak egymás mellett. Egyik irányban gyönyörű törvényalkotások, másik téren elmaradottság. Azt hiszem, ezt annyira átérzi mindenki, hogy nem is kell inductíve példákkal igazolni.

Ugyanígy van az egyesületi téren is. Egyesületi jogunk teljesen kodifikálatlan. 1873-tól 1931-ig a belügyminiszteri rendeletek egész sora inkább csak technikai kérdésekkel (megalakulással, alapszabályokkal stb.) foglalkozik és a rendeletek csak utalnak arra, hogy az egyesülési jog minden magyar állampolgárt megillet, de magát az egyesületalakítást biztosító jogot, mint állampolgári jogot csak szokásjog biztosítja, s az egész

egyesületi jogot szabályozó törvényünk ma sincs. Nézzük ezután miként töltötte ki az élet a hézagos törvénykereteket. Az egyesületekre vonatkozó adataink inkább csak egyes, statisztikailag megfogható számszerű körülményekre korlátozódnak. Még ezek összegyűjtése és egybevetése is igen sok nehézséggel járt, mint ezt Dobrovits Sándor nagyon plasztikusan kifejti az 1932. évi egyesületi statisztikai felvételtől készített monográfiáiban és cikkeiben. Az ilyen adatgyűjtések ugyanis nem nyújtanak képet a belső egyesületi életéről, nem tárják fel, mennyiben tették indokolttá, tényleges társadalmi szükségletnek egyesületek alapítását, nem ütközik-e össze egyforma problémákkal foglalkozó több egyesület működése egymással. Ily irányban inkább csak a közéleti tapasztalatok, az egyesületi életben való részvétel nyújthat többé-kevésbé tájékozódást. A statisztika – különösen a régebbi múltra vonatkozó részben – arra látszik mutatni, hogy a magyar nem bír különösebb érzékkel az egyesületi rendszeres munka iránt, nem nagyon szeret mások irányítása mellett alárendelt helyzetben munkálkodni. Reánk semmiesetre sem áll a németekre vonatkozólag sokat hangoztatott elv, hogy 2 német 3 egyesület. Egyesületi életünkre jellemző, hogy 1862-ben csak 539, 1878-ban 3.995, 1917 előtt is csak 6.095-re rúgott ezeknek száma. Csak az összeomlás után indult meg egy nagy egyesületi szervezkedés, úgyhogy 1932-ben számuk már a háború alattinál több mint kétszeresére szökött, azaz a 14.000-et is meghaladta, 1937-ben pedig 16.747-re emelkedett. Tehát az egyesületeknek jóval több mint a fele a háború után keletkezett, amikor is a hazafias, bajtársi, kulturális, sportegyesületek és társaskörök, továbbá az önszegélyező egyesületek kategóriáiban látunk ugrásszerű emelkedést. A mi szempontunkból a kulturális és jótékonyági egyesületeknek nevezett szervezetek a fontosak. Ezen két kategóriánál azonban a hivatalos statisztikai csoportosítást módosítanunk kell. A kultúregyesületek ugyanis nem mind közművelődési egyesületek. Az 1937-ben kimutatott 1.357 kultúregyesületnek ugyanis a jelen előadás szempontjából alig egyharmada közművelődési egyesület, a nagyobb része mint egészségügyi egyesület, a mi felfogásunk szerint inkább a népvédelmi, társadalmi szervezetek közé tartoznék (pl. a Stefániaszövetség, sok fiókjával, helyi szervezetével is ide van sorolva) és egy másik része a kultúregyesületeknek szintén kevésbé érdekel bennünket, mert ezek a helyi kultúrát szolgáló ún. n. szepítő egyesületek. Úgyhogy végeredményben kb. 400 közművelődési egyesület jöhet figyelembe. Az úgynevezett jótékonyági, tehát a tágabb értelemben vett szociálpolitika szempontjából tekintetbe jövő egyesületek száma pedig 856, azaz az egészségügyi egyesületeket is ide számítva, de viszont nem tekintve az érdekképviselő szociálpolitikai vonatkozású egyesületeit: kb. 1.100 ilyen alakulatról lehet szó. Ez igen nagy szám, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ezen egyesületek száma is a háború óta – tehát akkor, mikor a lakosság száma felére csökkent – emelkedett a réginék kétszeresére. Ezt az újabbban erőre kapott egyesületalakítási vágyat magyarázhatjuk a kollektív ösztönök erősödésével, indokolhatjuk a háború óta emelkedett kultúr- és egészségügyi igények erejével, a magasabb életszínvonal utáni vággyal, egyes társadalmi osztályok erősebb öntudatraébredésével. Akárhogy van is, bizonyos, hogy különösen, ahol e kitézőtt célok elérésére nagyobb anyagi eszközök szükségesek, az egyesületeknek ez a valóságos elburjánzása a társadalom gyenge anyagi erőinek elforgácsolására vezet, és a munka racionális végzését is akadályozza. Ugyanazon társadalmi feladat megoldásával foglalkoznak sokan, más, a társadalomra háramló kötelezettségek végzésével pedig egy szervezet sem törődik.

Nincs tehát meg sem a szükséges koncentráció, sem az épügy fontos munkamegosztás és beosztás. A társadalmi gyermekvédelmet – de mondhatnám az egész társadalmi népvédelmi munkát – a szervezetlenség jellemzi. De nemcsak a társadalmi szervezetek egymásközti viszonyát jellemzi ez a szervezetlenség, egészen a legújabb időkig ez jellemezte a hatóságok és az egyesületi kultúr és szociális munka közti viszonyt is. Nincsenek sokszor pontos határvonalak meghúzva, milyen feladatok megoldását, művelését tartja fenn magának az állam, milyen munkáknál veszi maga vagy más közhatósági szervezetek útján az irányítást kezébe és milyen tevékenységi kört ruház egészen társadalmi szervezetekre. Éppen ezek a hiányok vezetnek azután oda, hogy a külföldi példák után nálunk is hatalmasan erősödik a vágy, hogy mindent államilag intézzünk – nem respektálva a hibái dacára is értékes és fontos társadalmi munkát. Ha ebben az irányban tovább megyünk, lassanként egészen meg fog semmisülni minden szabad egyéni iniciativa, spontán kulturális vagy szociális munka. Ezért tehát restriktciók alkalmazásánál óvatosságot kell tanúsítani, a társadalmi munkát az előbb említett okból is elősegíteni, támogatni és buzdítani kell.

A társadalmi tevékenység előnyeit és nehézségeit szeretném két társadalmi szervezet, egy kultúrpolitikai és egy szociálpolitikai egyesületi működés ismertetésével illusztrálni. Az előbbire a Julián Iskolaegyesületet hozom fel például, a szociálpolitikai irányú társadalmi munkának egy típusát pedig az Országos Gyermekvédő Ligában mutatom be. Mind a két társadalmi szervezet irányításában évek, mondhatnám évtizedek óta vezető szerepem van, tehát – azt hiszem – sikerülni fog itteni tapasztalataim alapján ezen egyesületek történetében néhány olyan eseményre és fontos momentumra felhívni a figyelmet, amelyek hasznos útmutatásul szolgálhatnak minden olyan tisztviselőtársam részére, akiknek a magyar közigazgatás ügyeinek intézésekor a kultúr- illetve szociálpolitika terén irányító szerepet kell betölteniök.

II.

A 90-es évek végén a magyar kivándorlási mozgalom már nemcsak az Egyesült Államokra szorítkozott, hanem a hazánkkal szomszédos országok irányába, különösen Szlavónia, Bosznia és Románia felé is megindult és olyan arányokat öltött, hogy minden nemzete sorsával törődő vezető egyént komoly aggodalommal töltött el. A kivándorlási korlátozások, megkötések nem használtak, direkt tilalmak felállítását és a kiutazás erőszakos megakadályozását az akkori liberális felfogás mellett nehéz lett volna megkísérelni. Nagyobb gazdasági reformokra, a földbirtokpolitika radikális megváltoztatására pedig az ország vezetői nem voltak képesek magukat rászánni. Így tehát mindig nagyobb és nagyobb figyelem fordult a harmadik kínálkozó lehetőség felé, hogy a már kivándoroltakat igyekezzünk fajtánk és hazánk számára megtartani. Az Amerikába vándoroltakat azért, hogy vagyoniilag megerősödve visszajöhessenek. A Szlavóniába és Boszniába kivándoroltaknál azt óhajtották volna, hogy ezeken a régebben Magyarország-hoz tartozó területeken maradjon ott az oda kiszivárgott magyarság és legyen ott a magyar befolyás biztosításának előharcosa. Ennek a magyarságnak gondozására szervezték 1904-ben a Julián Egyesületet, hogy a szlavóniai és boszniai, kb. 200.000 főre tehető magyarságnak állandó védőbástyája legyen. Nem rövid időre méretezett, politikai irányú, hamarosan kirobbanó mozgalom szervezéséről volt szó, hanem egy szerves, hosszú lejáratúnak gondolt, a magyarságot erősítő és védő munkáról. Az volt ugyanis a felfogás, hogy a nemzetiségi törekvések olyanok, mint a neptunikus jellegű természeti jelen-

ségek. Amint Klebelsberg Kunó mondta: „Az egyik nép nem lávaként önti el a másik által lakott területeket, egyszerre pusztítva ki annak népét, hanem ott, ahol a népek közvetlenül érintkeznek a nyelvhatárok, az erősebb nép évtizedeken, sőt századokon át faluról-falura, szinte észrevétlenül szorítja vissza a gyengébbeket. És amiként minden mesterségnek és művészetnek ahhoz az anyaghoz kell alkalmazkodnia, mellyel dolgozik, éppen így csupán az olyan nemzetiségi politika lehet sikeres, mely a nemzetiségi törekvések imént vázolt természetéhez alkalmazkodik. Pillanatnyi felbuzdulással, rövid ideig tartó akciókkal úgyszólván semmit sem lehet elérni, ha ellenben éveken át kitartó és szívós munkássággal törünk a cél felé, a helyenként felmerülő nehézségek miatt nem csüggedünk el, hanem ellenkezőleg legyűrűsükre erőfeszítésünket megkétszerezzük, akkor a siker nem marad el, de természetesen csak évek múltán tömörül és gyűl fel szemmel látható eredménnyé.” Ezek a gondolatok képezték alapját a Dunántúlról délre szakadt magyarság védelmének, melyben a Julián-Egyesület vállalta a főszerepet. A cél az volt, hogy a szépen szaporodó, a horvát és szerb népelemmel szemben gazdaságilag is érvényesülni tudó, derék, becsületos dunántúli magyarságnak a társországok lakosságába való beolvadását megakadályozzuk. A feladat eszközei kulturális és gazdasági természetűek voltak. Az utóbbi célt szolgálta a magyar államvasút horvátországi vonalainak erősítése, ennek az anyaországi vasutakkal egységes elvek szerinti irányítása, a magyarságnak gazdasági megszervezése. A másik eszköz volt a magyarságnak kulturális megerősítése, nemzeti szellemben való vallási gondozásának biztosítása, magyar iskolák megszervezése és a már nem iskolaköteles korban lévő magyarság kulturális nivójának emelése. Elsősorban az volt a kérdés, mi módon lehet a horvát-szlavonországi iskolaköteles gyermekek magyar szellemű nevelését biztosítani. Az első mód az lett volna, hogy magukat a horvátokat kényszerítsék, hogy a magyarországi iskolapolitika elveinek megfelelően ők maguk is biztosítsák a bevándorolt magyarok gyermekeinek anyanyelvükön való oktatását. A társországokban a háború előtt az úgynevezett községi iskolatípus volt az uralkodó. Ezenkívül voltak kis számban uradalmi és magániskolák is, de ezek mégis inkább csak kivételes jelenségnek tekinthetők. A községi iskolatípussal kellő számú és megfelelő magyar iskola fenntartását semmiesetre sem lehetett volna elérni, mert a horvát autonóm hatóságok, a helyiszervek annyira elfogultak voltak, hogy lehetetlenség volt még csak elképzelni is azt, hogy magukra a hivatalos állami vagy községi szervekre bizzák az oda bevándorolt magyarok anyanyelvének iskolai védelmét. Ilyen tervnek erőszakolása beláthatatlan bonyodalmakhoz vezetett volna a nélkül, hogy nagyobb sikert érhetek volna el. Másik mód pedig, tekintettel arra, hogy a horvát-szlavonországi magyarság jórésze római katolikus volt, az iett volna, hogy magát az egyházat használjuk fel ilyen magyar hitvallásos iskolák szervezésére. A horvát-szlavonországi római katolikus papság azonban talán még sovénabb volt, mint maguk az állami, megyei, községi hatóságok, úgyhogy Strossmayer tanítványaitól sem lehetett volna várni, hogy magyar gyermekek anyanyelvükön való tanítását biztosítsák. Más utat kellett tehát választani. A szlavóniai magyarság egy kisebb része református vallású, kik részben bevándoroltak, részben ottani őslakosok, akik magyar anyanyelvüket – hiszen a török hódoltság előtt az egész Szlavónia mondhatni magyar jellegű volt – megőrizték. Egyik tényező tehát a magyarság nemzeti irányú nevelésére a református egyház volt, amely a szlavóniai magyar református telepeket magyar szellemben adminisztrálta. Másik szervezetnek a Magyar Államvasút kínálkozott. Magyar államvasúti tisztviselők és más alkalmazottak nagyszámban voltak és

már korábban is tartottak fenn egy-két magyar iskolát Horvát-Szlavonország területén, úgyhogy csak egy meglévő akció továbbfejlesztésére kellett törekedni. Így azután minden nagyobb horvát-szlavonországi állomáson, ahol kellő számú magyar alkalmazott volt, magyar MÁV iskola létesült, amelyet már nemcsak vasutas gyermekek látogattak, hanem ahová minden magyar ifjú bejárhatott, aki az iskolát gyalogosan vagy a MÁV jövöltárból vasúton valami módon elérhette.

De volt a horvát-szlavonországi magyarságnak még egy harmadik, számban is, de főleg – mivel állandóan letelepült földmivelő népről volt szó – jelentőség szempontjából is igen fontos része; ez a Dunántúlról kivándorolt magyar katolikus földmives lakosság soraiból rekrutálódott. Ezek részben mint kisbirtokosok egyes falvakban éltek nagyobb tömbökben, részben pedig mint uradalmi cselédek, a nagy szlavóniai uradalmakban verődtek össze. Gyermekeik nem érhatték el az állam vasúti iskolákat, a református iskolák pedig szintén távol feküdtek tőlük, de különben is, mint római katolikusok, a horváth-szlavonországi plébánosok részéről zaklatásnak lehettek volna kitéve, ha a református iskolába íratják be gyermekeiket. Tehát az ő számukra is kellett védőszervezetről gondoskodni. Két gondolat volt ekkor előtérben. Egyik az, hogy Horvát-Szlavonország területén létesüljenek ilyen magyarmentő egyesületek, melyek a római katolikus falvakban letelepedett magyarság részére magyar iskolákat tartanak fenn. A másik eszme pedig, amelyet maga gróf Tisza István vetett fel és valósított meg, az volt, hogy ne kis horvátországi helyi magyar egyesületek létesüljenek, hanem alakuljon Budapesten egy országos jellegű egyesület, amely azután a magyar kormányhatóságok támogatására és a horvát-szlavonországi báni kormánynak jóakarására támaszkodva, a szétforgácsolt helyi egyesületeknél sokkal erélyesebben és egységesebben irányíthatná ezen népelem gondozását.

Ez volt a Julián Egyesület megszületésének titka. Ez a történeti tény egyben igazolta is állításunkat, hogy vannak olyan alkalmak és esetek, mikor a magyar közművelődési politikának leginkább célhoz vezető eszköze a közművelődési egyesületek segítségül hívása. Nevét az egyesület a budai várfokán szoborba is vésett Julián barátról nyerte, ki IV. Béla idejében vándorolt az Ázsiában maradt ősök kutatására, megmentésére és megtérítésére. Az egyesület elnöke gróf Széchenyi Béla, a nagy Széchenyi István fia, másodelnöke Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár, ügyvezető igazgatója pedig gróf Klebelsberg Kunó volt. A szervezet egész működése bizonyossága volt annak, mennyire fontos, hogy nagy társadalmi akcióknál az illető egyesület az állam működését csak kiegészíteni, pótolni igyekezzék és a kormánnyal a legszorosabban együttműködve dolgozzék. A magyar állam védőkarja nélkül az akkori felizgatott hangulatban a sovén horvát nép szétzúzta volna ezt a szervezetet, az egyesület előbb-utóbb összeütközésbe került volna a horvát hatóságokkal és működését lehetetlenné tették volna. Épen e hangulatra tekintettel fontos volt, hogy az egyesület magyarmentő és erősítő munkáját minél zajtalanabban végezze. Nem a budapesti központra, fényes gyűlésekre, itteni gyűjtő szónoklatokra kellett a súlyt helyezni, hanem a csendes, helyi, részlet munkára. Minél kevesebb ellenállás kihívásával, minél több iskolát szervezni, minél több szövetkezetet létesíteni, a magyarok által minél több földet vásároltatni, ez volt a törekvés. A munkáról a közgyűlés csak évente egyszer és csak általánosabb körvonalaiiban nyert tájékoztatást, a döntés majdnem minden kérdésben az igazgatóság kezében nyugodott, amely a legkiválóbb szakemberek bevonásával komolyan, de amellet a lehető legexpeditívebben igyekezett feladatát elvégezni. A helyi munka, a magyarság tömörítése nem

népgyűléseken, tömegmegmozdulások útján történt. A horvát nyelvet jól ismerő és a néppel bánni tudó bizalmi férfiak járták be a magyarlakta vidékeket és még az iskolák létesítéséhez szükséges összeírásokat, szülői kérvényekhez szükséges aláírásokat is a legnagyobb csendben szerezték be. Az egyesület bizalmi férfiai és később az egyes iskolai centrumokba kiküldött tanítók arra törekedtek, hogy a horvát katolikus papok személyes jóindulatát, ha lehet barátságát megnyerjék, a horvát hatóságok közegeknél lojalitásukat, törvényiszteletüket igazolják. Az egyesület központja pedig arra vigyázott, hogy intézményei minden tekintetben mintaszerűek legyenek. Minden legyen jobb, kiválóbb mint a paralell horvát intézmények; az iskola épületek modernebbek, higiénikusabbak, a padok célszerűbbek, a tanszerek és taneszközök megfelelőbbek legyenek. Tehát ne lehessen tárgyi okokból kifogásokat tenni. Azután vigyáztak arra nagyon, hogy az egyesület akciója maradjon a fajmagyarság keretein belül. Nem magyarosítani, hanem a magyart megerősíteni, megmenteni ez volt a cél. Horvát vagy szerb gyermekeket nem engedtek járni a Julián iskolába. Ennek a céltudatos munkának volt köszönhető, hogy az egyesület működésének első évtizede alatt a társországokban a magyar Julián iskolák száma 71-re, az ezeknél működő tanítók száma 109-re emelkedett és az egyesület ezen iskoláiban az utolsó békebeli tanévben már 7.165 növendék volt. Ennek a gyönyörű fejlődésnek az volt egyik fő elősegítője, hogy a Julián-Egyesület tanítóit és tanítónőit erre a szolgálatra külön nevelték. Ez meg is hozta gyümölcsét. A tanítói kar pedagógiai szempontból is kiváló eredményt ért el. A horvát tanfelügyelők hiába igyekeztek kritizálni ezen intézményeket, pedagógiai szempontból kifogásolható nem találhattak. Természetesen ez csak úgy volt elérhető, hogy a tanítók állandó ellenőrzés, vagy jobban mondva pedagógiai útmutatás mellett végezték tevékenységüket. Itt felhívom a figyelmet egy érdekes, az egyesület által először megvalósított tanügyi ellenőrzési módra, a tanítókból kiválasztott iskola-felügyelők intézményére, melyet több mint két évtizeddel később a magyar közoktatásügyi közigazgatás is megvalósított. A Julián Iskola felügyelői adminisztratív munkakörrel nem voltak megterhelve. Feladatuk gerince a tanítók iskolai működésének irányítása és ellenőrzése volt és emellett figyelemmel kísérték a tanítók iskolán kívüli kulturális és társadalmi tevékenységét is. Ilyen felügyelet mellett még a legizoláltabb helyen működő Julián tanító is mindig érezte azt, hogy munkáját számontartják és eredményeit értékelik. Az egyesület elnöksége viszont mindig, minden iskola és valamennyi tanító helyzetéről a legbetheatóbban tájékozott volt s így a központi elgondolás és a helyi végrehajtás között mindig meg volt a legideálisabb harmónia. A legkifogástalanabb működés dacára is azonban a horvát hatóságok igyekeztek kellemetlenségeket, nehézségeket okozni, az egyesületi munkát megnehezíteni. A horvát sajtó és a papság, továbbá a sovén nemzeti érzéstől fűtött horvát intelligencia-, a közigazgatási szervek ellenszenvét is messze túlhaladó gyűlölettel és izgalommal fogadta minden egyes új magyar iskola megnyitását. Ez a hangulat, különösen a papság révén még az ottani magyar lakosság lelkében is gyökeret vert, úgy hogy pl. mikor egy Dráván innen fekvő, de Horvátországhoz tartozó tiszta magyar faluban, Zsdálán, magyar iskola megnyitását engedélyezték, az iskola gyermekek hiányában nem nyilhatott meg – noha 100-nál több magyar tanköteles volt. – Ekkor is kitűnt, mennyire célszerű volt ezt a társországokban megindított magyarvédő akciót társadalmi szervezetre bízni, az állami iskolát ilyen esetben hamar bezárták volna, a kudarcot támadásokra lehetett volna felhasználni. A Julián-Egyesület ellenben ott hagyhatta tanítóját, aki lassankint megbarátkozott a helybeliekkel, szövetkezetet szervezett, utániakat tarrott, egy-két év alatt mindenkit megnyert, úgyhogy az iskola szépen

felvirágozott. Az is előny volt, hogy a Julián Egyesület alkalmazottait, tanítóit nem kötötték állami szabályok. A tanítók sok minden mással is foglalkozhattak. Résztvettek az egyesület naptárának szerkesztésében és ezekben minden irányban hasznos tanácsokkal látták el a társországi magyarságot. A fajzasi jog biztosításától kezdve a fajbaromfi tenyésztésig, a földvásárlás módozatainak ismertetésétől kezdve, a templomi magyar éneklés biztosításáig minden irányban útbaigazításokkal látták el őket. A naptáron kívül az egyesület a legnagyobb súlyt helyezte arra, hogy minden egyes faluban, ahol magyar iskola keletkezett, de még kisebb telepeken is, ahol külön iskola felállításának nem volt meg a jogosultsága, magyar könyvtárak létesüljenek. Ahol tanító volt, természetesen ő volt a könyvtár kezelője, ahol iskola nem volt, ott valami helybeli értelmesebb magyar iparos vette kezébe a könyvtár gondozását. Amikor a könyvtárt a nép már kiolvasta, a falvak ezeket egymás között kicserélték. E rend fenntartását és a könyvtárakció kifogástalan menetét az is elősegítette, hogy az egyesület 10 könyvtárfelügyelőt bízott meg az ugyanannyi kerületben beosztott könyvtáraknak felügyeletével. A könyvtári akció gyors fejlődésének illusztrálására megemlítem, hogy 1912-ben Szlavóniában és Boszniában már 175 népkönyvtára volt az egyesületnek. Tenyészállatok leküldésével, vetőmag és más hasonló akcióval is igyekezett a Julián Egyesület a társországokban lévő magyarság gazdasági erejét növelni. Arra is súlyt helyeztek a vezetők, – ha arra mód és lehetőség nyílt –, hogy a magyarság földvásárlási vágya is kielégítést nyerjen és az eladósodót horvát és szerb kisbirtokosok földje szorgalmas, magyar kigazdák kezére jusson. E téren nagyobb szabású akciókat is kezdeményeztek, amelyek közül csak egyet, az úgynevezett Dabinagorai parcellázást említek meg, amely a Julián Egyesület égisze alatt folyt le. Mindez bőven elég annak igazolására, hogy az egyesület akciója nem volt tisztán iskolai jellegű. Az egyesület a társországokban élő magyarságot minden irányban szervesen akarta megerősíteni, a faji harcban felvértezni, részére magasabb gazdasági kultúrát biztosítani és a horvát és szerb népelemmel vívott harcát így is eredményesebbé tenni. Tapasztalatunk szerint fő nehézség az ilyen egyedülálló, agrár-jellegű népcsoportoknál az, hogy nincsenek természetes vezetői. A Julián-tanító sok kis községbe, ahol nem lehetett iskolát alapítani, nem juthatott el, ezenkívül volt sok olyan kérdés, amelybe tanítónak beleavatkozni – már a horvát hatóságok miatt is – nehéz volt. Ezért a Julián Egyesület mindent elkövetett arránézve, hogy magából a falvak lakosságából termelődjenek ki a magyar telepek természetes vezetői. Ezek a helybeli vezetők pedig rendszeren az úgynevezett falusi iparosok: kovács, bognár, asztalos, ács, cipész, szabó stb. sorából szoktak kikerülni. A Julián Egyesület igyekezett tehát a helyi magyar iparosok kultúráját is emelni, őket minden tekintetben támogatni. Még fontosabb volt azonban az, hogy szervesen gondoskodott új magyar iparosnemzedékről. Derék, tehetséges szlavóniai magyar fiúkat hazahozott Magyarországra, ezeket jobb iparosoknál kiképezte és azután falujukba visszaküldve őket, szerszámsegéllyel, vagy más módon támogatta és így ez a Magyarországon is otthonos és a helyi viszonyokat is ismerő fiatal magyar iparosgárda minden gazdasági, társadalmi, jogi akcióban vezetője lehetett a magyarságnak. 1912-ben több mint 30 szlavóniai magyar iparostanonc tanult Magyarországon. Ekkor kezdtek kialakulni a Julián Egyesület pécsi központjának körvonalai. Itt létesült ugyanis a város minden előkelő közéleti tényezőjének bevonásával a Julián Egyesület első helyi bizottsága. Pécsen 1912-ben az iparostanoncokon kívül 9 magyar ösztöndíjasa volt az egyesületnek, akik az ottani gimnáziumokban és reáliskolában, illetve polgári-ban tanultak. Hogy ezek az ifjak az ország határán túl is megállhassák helyüket, a pécsi

gimnáziumban a horvát nyelvet is bevezették, mint rendkívüli tantárgyat. Ezek voltak első munkái a Julián Egyesület pécsi központjának, amelynek szép betetőzése volt azután az ott létesített nagy Julián tanoncinternátus, mely egész a háború utánig fennállott.

Szlavónia után az egyesület Boszniára is kiterjesztette gondoskodását. Itt sem idegenek erőszakos magyarosítása, hanem a magyarság megmentése és megerősítése lebegett szeme előtt és ugyanazon eszközökkel fogott hozzá feladatának megoldásához, mint a társországokban. Itt azonban egyedül állott nemzetmentő munkájában; sem a vasút, sem a református egyház nem volt mellette kiegészítő tevékenységével, de viszont a bosnyák tartományi kormány sokkal több jóakaratot és megértést tanúsított a Julián Egyesület akciója iránt, mint a társországi autonóm hatóságok. 1909-ben lépte át az egyesület a Száva vonalát és terjesztette ki gondoskodó kezét az okkupált területek magyarjaira, hol sajnos jóformán nem is a tizenkettedik, hanem a tizenharmadik órában kezdte meg munkáját. Mert sokan voltak az ottéló magyarok közül, akik közvetlenül 1878. után költöztek Boszniába, ezek azóta alig hallottak magyar szót, gyermekeik pedig német iskolába járván, csak annyit tudtak magyarul, amennyi szüleiktől rájuk ragadt. Ezeknek magyar öntudatát, hazaszeretetét tehát újból lánggra kellett lobbantani. Ezt a célt is az egyesület elsősorban iskolai akció keretében igyekezett megvalósítani. A legelső ilyen boszniai magyar központ a szarajevói magyar iskola volt. Itt már talált az egyesület bizonyos magyar szervezeteket, amelyekre támaszkodni igyekezett. Ez a helyi intézmény a szarajevói magyar egyesület volt. A Julián Egyesület ezt választotta ki iskolafenntartóul és vele egyetértve igyekezett dolgozni, munkásságát intézni. Az itteni iskola rövid időn belül 6 tanerős elemi iskolává fejlődött, sőt a középiskola négy alsó osztályát magába foglaló felsőbb tagozattal is bővült. Ezt az iskolát hamarosan követte UjSzarajevóban két tanerős iskola, továbbá Mosztárban, az ottani magyar egyesület védőszárnyai alatt létesített hasonló intézet. Ezen két városi jellegű magyar intézmény létesítése mellett is nagy súlyt helyezett az egyesület a falusi jellegű magyarság gondozására. Az erdőirtással foglalkozó, vagy a már földmivesként letelepedett magyarok számára egyes kisebb községekben is magyar központokat létesítettek; egymás után nyílt meg Bjelinán, Brckán és Vuciákon egy-egy magyar iskola. A Julián-Egyesület a boszniai földmivesek ügyét – természetesen az iskolán kívül is – igyekezett minden irányban kézbevenni, de emellett a más foglalkozású magyar lakosság részére is nyújtott segítséget.

Szarajevóban a nagyszámú tisztviselő, kereskedő és más foglalkozású intelligens magyar gyermeke részére magasabb műveltséget kívánt biztosítani, azért létesült itt a gimnáziumi tanfolyam. Az óvoda is megnyílt 1911/12. tanévben, a gimnázium pedig 1913/14-ben kezdte meg működését, Benisch Arthur igazgató szervező munkájának eredményeképpen. Az egyesület intézményeit az 1913/14. tanévben az okkupált tartományokban már 989 gyermek látogatta. Ezen iskolákba azonban már kisebb számban – saját kérésükre – nem magyar nemzetiségűek is bekerültek. Különösen mohamedán vallásúak látogatták sokkal szivesebben ezen iskolákat, mint a bosnyák tartományi kormány német jellegű iskoláit. Emellett otsromolták az egyesületet, hogy nyújtson módot gyermekeik magasabb kiképzésére, szakiskolák, gimnáziumok és az egyetemek látogatására. Ezért a Julián Egyesületnek már említett pécsi akcióján kívül, egy másíknagyszabású ösztöndíjakciót kellett kezdenie, hogy különösen a Boszniából Magyarországra jönni vágyó tanulóifjúság számára megfelelő elhelyezkedést biztosítson. Nincs terem ezen ösztöndíjakeiő szép fejlődésének részletesebb ecsetelésére, ezért csak azt hang-

súlyozom, hogy itt se volt a cél magyarosítás, hanem csak Magyarország és az itteni viszonyok ismertetése, az annektált tartományok és Magyarország közötti szorosabb kapcsolatok megteremtése. Persze a háború utáni összeomlással az érintkezés a két ország között megszakadt, a Jugoszláv királyság területéről a gyermekeknek Magyarországra való áthozatalát megakadályozták, ezért az akció folytatásáról nem lehetett szó. Azonban még most is gyakran találkozok az ember Boszniában Magyarországon tanult diákokkal, akik szeretettel, sőt rajongással beszélnek magyarországi tapasztalataikról és azokról a szép időről, amelyeket a Julián Egyesület gondoskodása mellett hazánkban töltettek, úgy hogy ez a munka sem mondható teljesen kárbavesztettnek.

Volt a Julián Egyesületnek a szlavóniai működésén kívül még egy érdekes tevékenysége, amelyre a szlavóniai akció kapcsán terelődött rá a vezetőség figyelme. A Duna és mellékfolyóin élő uszályhajósok gyermekeinek kulturális gondozása volt az a probléma, amelyet az egyesület szintén felvett programjába. A dunai hajósnép 90%-a magyarok közül került ki. Az ősi árpádkori csajkás tradíció ma is él népünkben és a magyar hajós – az összes nagyobb folyamhajózási társaságok vezetőinek nézete szerint – a legkiválóbb valamennyi folyami munkás közül. Magukról, ezekről a hajósokról, a magyar kultúra irányító munkásai meglehetősen megfeledkeztek, a hajósgyermekek pedig egyenesen, – mint egyik kormányosuk említette – úgy nőttek fel, mint a folyómenti vadvirág. Amikor a Julián-Egyesületnek a társországokban folyó és szerteágazó akcióját méltányolni kezdték, a hajósszövetség elnöksége ehhez az egyesülethez fordult, hogy vegye kezébe a társországokban és máshol a határokon túl tartózkodó magyar hajósoknak és gyermekeiknek kulturális és nemzeti védelmét. Erre a felszólításra fogott hozzá a Julián-Egyesület 1909-ben a hajósgyermekek számára téli iskolai tanfolyamok szervezéséhez. Természetesen a néhány téli hónap alatt nem lehetett az egész elemi iskolai tananyag elvégzését kívánni. Ezért az egyesület írás, olvasás és legszükségesebb általános ismeretek elsajátítása mellett főleg Istenfélelemre, hazaszeretetre, munkás életre és kötelességtudásra igyekezett őket nevelni. A Julián-egyesület emellett a felnőtt hajósok oktatásáról is gondoskodott; részükre esti tanfolyamokat, felolvasásokat, előadásokat rendeztek, 25-30 könyvből álló mozgó magyar könyvesládákat készítettek, amelyek anyagát a hajósokat érdeklő szépirodalmi, földrajzi és gazdasági művek képezték. Az ilyen könyvesládákkal az egyesület egymásután szerelte fel az uszályhajókat. Kiolvasás után ezeket az uszályhajók egymással cserélgették. Az egylet összes akciói közül talán a hajós akció volt az, amely az idők viszontagságait leginkább kiállotta, amennyiben a Julián-Egyesület a magyarországi téli kikötőkben ma is tart tanfolyamokat.

A Julián-Egyesületnek tevékenysége a háború előtti években kulminált. A háború kezdetén ugyan megnyílt még néhány új iskola, de az a hatalmas felfelé ívelő irányzat, amely a Julián-Egyesület működésének első tiz esztendejét jellemezte, meggyengült. A magyar telepek iskolával való ellátása már nagyjában a háború elején befejeződött, úgy hogy 1914-18 között inkább csak ösztöndíj és internátus akció ért el nagyobb fejlődést. Új munkakör volt, a háborúban nagyobb mérvet öltött elemi iskolai internátus akció. A társországokban és Boszniában igen tekintélyes számban éltek magyarok szétszórva, olyan községekben és pusztákon, ahol külön iskola szervezése nem volt lehetséges és a növendékek a távolság miatt vagy vasúti összeköttetés hiányában valamely szomszédos magyar iskolába sem járhattak be. A magyarságnak pedig épen ezen szórványai voltak beolvadás veszélyének a legjobban kitéve és ezért ezeknek a gyermekeknek nemzetünk részére való megmentéséről is a legsürgősebben kellett

gondoskodni. Ezekkel kapcsolatban vált aktuálissá a magyarországi elemi iskolai internátusokban való nevelés gondolata. A számítások szerint több mint 1.300 olyan tanuló kötelestől lehetett szó, akinek magyar nyelvi iskoláztatását a társországokban nem lehetett biztosítani. Ilyen irányban a kezdő lépést maga az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tette meg, aki már korábban Gyékényesen állami elemi iskolai internátust létesített, mely azonban nem volt eléggé látogatott, mivel a minisztériumnak nem voltak meg az eszközei, hogy különösen a társországokban az internátusba felveendő gyermekeket összehozza. Segítségül jött azonban a Julián-Egyesület közvetítő tevékenységével és a szülők figyelmét tanítói útján ráirányította erre az intézetre és az ő közbenjárására évről-évre nagyobb számú tanköteles gyermeket sikerült ide beküldeni. Ezenkívül az egyesület megegyezést létesített a pécsi Matessa intézettel, ahol 50 növendék nyert elhelyezést. Mindjárt a háború elején a gyékényesi internátus és a pécsi Matessa intézet kibővítésével a férőhelyek számát 161-re sikerült felemelni. Ez természetesen még mindig nem biztosított kellő számú elhelyezést, azért az egyesület Pécsen a már említett internátussal együtt 230 gyermeket befogadó külön internátust szervezett. Az ösztöndíj akciónak másik ágával a Boszniából és Hercegovinából Magyarországra hazahozott, jórészt mohamedán ifjak gondozásával a Julián-Egyesület tulajdonképeni feladatkörét, az idegenben élő magyarság védelmét már túllépte, de nem térhetett ki ezen feladat elől, mert akkor különösen fontosnak látszott, hogy minél több bosnyák ifjú tanuljon Magyarországon, hogy mint a boszniai középosztály vezetői, a magyarbarát bosnyák politikának legyenek előharcosai. Pécsen mint katolikus jellegű gócpontban nehéz lett volna mohamedán ifjakat elhelyezni, ezért a Julián-Egyesület már mindjárt az akció megkezdésekor ezeknek Debrecenben való központosítását vette tervbe; e mellett más jelentősebb városokban is voltak nagyobb számban középiskolás ifjak, így Csáktornyan, Budapesten, sőt Fiúmében is. E mellett a MÁV is vett fel a társországokból a kaposvári internátusába középiskolai tanulmányok végzésére ifjakat. Később mikor úgy látszott, hogy a magyarok védelmére vállalkozó egyesületnek mégsem célszerű ugyanazon területen nem magyar akciók ügyeibe is beleszólni, külön szervezet alakult keleti kultúrközpont néven (később e feladatkör a Turáni Társaság kezébe tétetett le) és a Julián Egyesület helyett ez a külön egyesület foglalkozott a bosnyák magyarbarát intelligencia kiképzésére irányuló akció irányításával.

Lassanként minden óvatos fellépés dacára is a horvát körök felismerték a Julián-Egyesületnek különösen veszedelmes voltát és a világháború végével az egyesület elleni gyűlölet hullámai már magasra csaptak. Ez volt azután az oka annak, hogy bár nem állami intézményekről volt szó, a magánszervezetek szerzett jogait a világháború befejezését követő forradalmi időkben nem respektálták. A horvátországi és boszniai magyar Julián Iskolákat egymásután bezárták, a tanítókat kiűzték, az egyesület ingatlanvagyonát elvették. Magát az akciót nem mentette meg, hogy ennek intézése nem a magyar kormány, hanem egy egyesület kezébe volt letéve. Lehet, hogy ha a békekötést megelőző és közvetlen követő időkben az utódállamok jogtisztelőbbek lettek volna, akkor talán némely tiszta magyar vidéken szervezett Julián iskola esetleg más alakban fennmaradhatott volna, de ez csak elméleti lehetőség maradt. Az egyesület hiába kérvényezett, tiltakozott járási, megyei hatóságoknál, a báni, vagy a belgrádi kormánynál, az entente hatalmáknál, a magyar kormánynál és a népszövetségnél, semmi sem segített. A szerb hatóságok arra hivatkoztak, hogy idegen jogi személyeknek nem engedhetik meg államuk területén iskolák fenntartását. Ekkor az a terv merült fel, hogy ha az egyesület maga

nem tarthat fenn iskolákat, létesíttessék egy horvát-szlavonországi helyi egyesület, mely a nagyobb magyar területeken, ahol az iskola felállítása és fenntartása különösen indokolt, saját nevében szervezzen ilyen iskolákat. Ha pedig az ottani magyarság saját maga kebelében ilyen nagyobb tömörülésre nem volna képes, akkor minden egyes magyar telep maga alkosson külön-külön egy-egy helyi szervezetet és minden egyes ilyen magyar központ maga tartsa fenn iskoláját. Sajnos a Julián egyesületnek ez az elgondolása is csak akkor kecsegtethetett volna a siker reményével, ha az elvesztett iskolákat visszaadták volna és ha az egyesület, illetve a tanítók Horvát-Szlavonországban szabadon mozoghattak volna és a társországokban élő magyarsággal – legalább is közvetve – érintkezést tarthatott volna fenn. Ez azonban és általában minden szervezkedés a társországokban teljesen lehetetlennek bizonyult; e nehéz időkben szabad mozgásra, új szervezetek létesítésére még csak gondolni sem lehetett.

A másik probléma a Julián Egyesület pécsi internátusának újból üzembehelyezése, azaz az ösztöndíj akció folytatása lett volna. Sajnos, az elszakadt területek és Magyarország között olyan szigorú határzár volt, hogy a gyermekeknek kicsempészése (engedély mellett való kihozataláról szó sem lehetett) a legnagyobb nehézségekbe ütközött. De még ha sikerült volna is a szülőknek életük és testi épségük veszélyeztetésével gyermeküket idehozni, ezzel a probléma nem oldódott volna meg, mert aki egyszer elhagyta a társországok területét, annak visszatérése elé az új hatalom elháríthatatlan akadályokat gördített és a gimnáziumba járó vagy tanonciskolát végző gyermekeknek a társországokban való újabb letelepülését feltétlenül megakadályozta volna. Ily módon azután az egyesületnek pécsi intézményei is pusztulásnak indultak, tanonciskolái internátusai-ból a szlavóniai ifjak lassanként eltávoztak, a gimnáziumi internátusba sem lehetett új horvátországi vagy boszniai ifjakat felvétetni, más intézetekben elhelyezett gyermekek pedig lassanként szintén felnevelkedtek és helyükbe újak odahozatala lehetetlennek bizonyult. Tehát a szép gondolat, hogy a szlavóniai magyarok részére legalább is vezetőket neveljen az egyesület és a jobb viszonyok visszatéréséig az egyes magyar telepek nemzeti védelmét így biztosíthassa, nem valósulhatott meg. A Julián-Egyesület kénytelen volt ölni kézzel nézni nagyszerűen kiépített iskolákra bázisozott akciójának lerombolását, helyi szerveinek, vagy legalább is valamennyi magyar tanítójának kiűzését. Ezen katasztrófális összeomlás hatása alatt a Julián-Egyesület vezetői közül többen arra a meggyőződésre jutottak, hogy az egyesület fenntartása külföldi és belföldi intézményeinek elvesztése után céltalan és reménytelen törekvés. Sokan azonban, de első sorban én magam is ezzel a gondolattal nem tudtunk megbarátkozni és Kollányi Ferenc elnök úrral karöltve tovább folytattuk a küzdelmet azokért a szent eszmékért, amelyek valamikor Julián barátot útnak indították, és amelyek a Julián-Egyesület régi vezetőségét csaknem két évtizeden át lelkesítették. A cél eleinte az volt, hogy legalább is a nagyobb magyar telepeken lévő intézetek folytathassák áldásos működésüket. Hovatovább azonban, mikor az azelőtti magyar területeken Bácskában és Bánátban is egymás után zárták be a magyar iskolákat és csak elvétve találtak egy-egy régóta működő iskola fenntartását indokoltnak, az egyesület vezetősége belátta, hogy ilyen elvek és gyakorlat mellett a magyar iskoláknak újbóli megnyitása – legalább is egyelőre – kilátástalan. Ettől kezdve azután arra helyezte a súlyt, hogy jogtalanul elvesztett iskolaépületeiért, iskolatelkeiért és felszerelési tárgyaiért kárpótlást kaphasson. Eredetileg ügyét a kormány a Nemzetek Szövetségéhez terjesztette fel, a Nemzetek Szövetsége szerint azonban az ügy a vegyes döntőbíró elé tartozván, az egyesület 1925-ben a magyar-jugoszláv

vegyes döntőbirósághoz fordult. Kéréseiét a döntőbiróság a tárgyalás alapjául el is fogadta. Ez a per mutatta meg azután, hogy mégis célszerűbb volt ezen akciót társadalmi szerv kezébe letenni, mert ha az intézmények nem is maradhattak fenn, az egyesület kártérítési igényét hosszas tárgyalások után a jugoszláv kormány is kénytelen volt elismerni és most komoly remény van arra, hogy az egyesület békés megegyezés alapján legalább is méltányos kártalanítási összeget fog kapni, elvett ingatlanaiért. Ez azonban még nem pozitívum, ha csak azért maradt volna fenn az egyesület, nem lett volna méltó a Julián-Egyesület alapításának nemes tradícióihoz. Az egyesület tehát újabb munkakört teremtett magának. Mivel az utódállamokban olyan mentalitás fejlődött ki, mely magyar intézmények létesítését, a magyar kultúrmunka kifejtését lehetetlenné tette olyan helyekre igyekezett menni, ahol a magyarság nagyobb számban élt és a nemzeti kisebbségi jogokat is respektálják. A külföldi nagy magyar gócpontokat igyekezett az egyesület hálózatába beiktatni, velük kapcsolatokat teremteni. Ezért az egyesület nyugat felé fordult és első sorban a berlini és bécsi magyarság gyermekeinek gondozását vette tervbe. Lassanként a helyi társadalmi szervezetekkel kapcsolatban és legtöbbször azok égíse alatt Berlinben, Bécsben, Grátzban létesített elemi iskolai tanfolyamokat. Ezekben magyar szülők német elemi iskolába járó gyermekei az alapismereteket magyarul is elsajátították, Magyarország történelmét és földrajzát – legalább vázlatosan – megismerték. Ugyanezekben a helyeken a felnőttek részére külön ismeretterjesztő magyar tanfolyamokat tartottak és tartanak, emellett a Julián Egyesület tanítói a magyarság minden ottani életmegnyilvánulásában részt vettek, a helyi egyesületekben tisztséget vállaltak és mindent elkövettek, hogy a kintlévő magyarságban a hazájukhoz való rakaszkodást ébrentartsák. Bulgáriában is megvetette a lábát az egyesület, Szófiában létesített mindennapos elemi iskolát. Azután Olaszországra is kiterjesztette működését és Milánóban már szintén van rendes mindennapos magyar elemi iskolája. Ebbe azonban olasz gyermekek is járnak. Olasz körökben az intézmény olyan népszerűségnek örvend, hogy ezt az iskolát úgy szeretnék továbbfejleszteni, hogy ez a budapesti olasz iskolához hasonlóan a két ország közti kulturális kapcsolatoknak legyen előmozdítója és erősítője. Az egyesület azonban nemcsak ezen gócpontokon élő magyarsággal tart fenn kapcsolatokat, foglalkozik még más helyeken tömörült honfitársainkkal is. Könyvtárakat létesít, újságokat, zászlókat küld és más módon is igyekszik bennük a magyar érzést ébrentartani. Az említett nagyobb helyeken létesült tanfolyamoknak és iskoláknak szerves kiegészítő részét képezik a külföldi magyar gyermekek magyarországi nyara Itatása. A magyar elemi iskolai tanfolyamokon az eredmény – tekintettel arra, hogy ezeket legtöbb helyen hetenként csak egyszer vagy kétszer látogatják a növendékek – nem volna kielégítő, ha a növendékek tekintélyes számát nem hozná az egyesület haza, hogy itt magyar környezetbe kerülve, magyar gyermekpajtásokkal érintkezve, nemzeti érzésük és nyelvtudásuk megerősödjék. A nyaraltatási akció kétféle módon bonyolítódik le. A gyermekek egy része magyar rokonoknál, hozzátartozóknál, külföldi magyar gyermekek iránt érdeklődő gyermekes családoknál helyeztetik el; itt a Julián Egyesület inkább csak a gyermekek hazahozatalával, felügyeletével foglalkozik. A gyermekek másik csoportjának az egyesület bakonyi és dunai, illetve balatoni nyaralóhelyeken biztosít otthont. Ezek a gyermekek, a magyar üdülő gyermekekkel együtt játszva, sokat tanulnak magyarul. A nyaraltatás megszervezése, az utazásra a fedezet biztosítása, igen nagy gondot és sok munkát okozott az egyesületnek, de nem kevésbé nehéz volt a gyermekeknek itthoni elszállásolása, gondozása, felügyeletének ellátása is. A nyaralótelepeken való elhelyezés ugyan nagyobb kiadásokkal jár,

de nemzeti szempontból előnyösebb, amennyiben egyes családok sokszor nyelvismereket akarván növelni, kis magyarjainkkal inkább új hazájuk nyelvén igyekeztek társalogni és így nem a külföldi magyar gyermekek tudása erősödött, hanem az őket gondozó családok gyakorolták magukat különböző idegen nyelvekben. A nyaralótelepeken ellenben biztosítva van, hogy a gyermekek nagyobb számú, hasonló korú magyar ifjúsággal legyenek együtt, úgyhogy magyar nyelvkészségük és nemzeti érzésük erősítése itt sokkal inkább elérhető. A nyaraltatott gyermekek száma évente több százra rúg, úgyhogy a gyermeknyaraltatás nemcsak nemzeti szempontból és a gyermekek magyar tudásának erősítése céljából, hanem a szülőkre gyakorolt jó hatást tekintve is, nagy jelentőségű. Magyarországtól többé-kevésbé már elszakadt évtizedeken át kint élő munkásokban, amikor látják, hogy a magyar társadalom még gyermekeiket is szeretettel felkarolja, ismét felébred a hazafias érzés és sokszor kis gyermekeik üdültetése, a szülők visszavándorlásának is egyik hathatós elősegítőjévé válik.

A Julián Iskola Egyesület kötelességének tartja, hogy a külföldön élő magyarság gondozását és iskolai oktatásban való részesítését biztosítsa, bárhol legyenek is véreink. Természetes azonban, hogy nem mehet oda, ahol a politikai viszonyok a nemzetvédő kultúrmunkát lehetetlenné teszik, de nem foglalkozik a magyarsággal ott sem, ahol ők maguk meg tudják teremteni a szükséges intézményeket, vagy ahol más hazai szervezetek segítenek helyzetükön. A külföldi magyarság gondozására szolgáló anyagi és erkölcsi erők száma oly kicsi, hogy a leggazdaságosabban kell minden fillért felhasználni és ezért a Julián Egyesület csak oda nyújtja ki segítő kezét, ahol más módon egyáltalában nem lehetséges a kint élő magyarság gyermekeinek nemzeti gondozása. Ilyen volt a helyzet Braziliában is, ahol külképviseleti hatóságaink is kívánatosnak tartották a közbelépést, mivel a helybeli egyesületi és egyházi szervezetek nem voltak eléggé erősek arra, hogy az egyes helyeken összetömörült magyarság iskolai gondozását saját erejükből lássák el. Különösen Sao-Paulóban volt sok a teendő. Ez a város a braziliai magyarság legerősebb centruma, mert a sao-paulói államban élő kb. 80.000 magyar legnagyobb része itt tartózkodik. Az egyes kávéültvényeken nem boldoguló magyar véreink ide húzódtak vissza, sokan az önálló telepések közül is, a trópusi viszonyokkal nem tudván megbirkózni, ide költöztek be, úgyhogy ezekből, továbbá a Sao-Paulóban lévő nagyobb gyárakban dolgozó szakmunkásokból igen tekintélyes számú magyar kolónia verődött össze, amely gyermekeinknek iskolai oktatását már maga is kezébe vette. Mivel azonban a helybeliek között képesített tanítók megfelelő számban nem voltak, a tanítói oklevéllel nem bíró tanerők munkájának irányítására, ellenőrzésére és újabb iskolák szervezésére a Julián Egyesületnek kellett Sao-Paulóba tanítót kiküldeni. Jelenleg az egyesületnek már 3 tanerője van kint, akik ott nemcsak tanítanak, más iskolák tanítóit irányítják, de kántori teendőket is végeznek és kiterjedt helyi egyesületi munkásságot is folytatnak. Az iskolák itt is rendszeresen valami helyi egyesületnek neve alatt működnek és a tanítóknak szigorú utasításuk van, hogy a külképviseleti hatóságaink rendelkezéseire, tanácsaihoz mindenben alkalmazkodjanak. Így ezen intézmények épen annyira kézben tarthatók, mintha állami intézmények volnának, viszont néha a legnagyobb tapintat dacára is elkerülhetetlen helyi kellemetlenségek esetén sokkal könnyebb megfelelő megoldást találni, mintha az iskolának követségi, vagy konzulátusi iskolai jellege volna. Kis államok nem csinálhatnak minden helyi kellemetlenségből presztizs kérdést és azért igen szerencsés megoldás az, hogy a magyar gondolat és kultúra külföldi terjesztői és gondozói, mint egy magyarországi magánegyesületnek szervei szerepelnek.

Sok más amerikai államról, mellyel az egyesületnek szintén vannak némi kapcsolatai, nem szólhatok. Csak annyit óhajtok kiemelni, hogyha iskolákat eddig nem is szervezett, de bizonyos szálat mégis szőtt az egyesület az Egyesült-Államok és a Kanadában élő magyarság felé is (tankönyvet, zászlót küldött egyes helyekre). Kötelességszerűen megemlítem azonban, hogy az amerikai magyarság inkább a Budapesten székelő Külföldi Magyarok Világkongresszusával tart fenn kapcsolatokat. Ez a szervezet a Magyar Nemzeti Szövetségnek egyik virágzó ága. A Julián Egyesület csak örömmel veszi tudomásul, hogy mások is foglalkoznak külföldi véreinkkel. Az egyesületnek sohasem volt más célja, minthogy mindenütt legyen valaki, aki az idegenben élő magyarság érdekeit szeretettel kezébe veszi és őket hathatósan támogatja. Mindkét egyesületnek mások az eszközei. A Julián Egyesület inkább az iskolai munkára, szervezettebb, belterjes gondozásra helyezi a súlyt, a Magyarok Világszövetsége sokkal erősebben veszi igénybe a propaganda külső eszközeit, tevékenységét inkább az egészen szétszórtan élő magyarsággal való érintkezés, levelezés felvétel útján, a világkongresszusnak rendezése formájában történik. Ez a munka szintén nagyjelentőségű, felébreszti a már-már elalvó nemzeti érzést, faji öntudatot, tanáccsal, bátorítással segítségére siet minden idegenben élő magyarnak. Az ilyen azonos célokért különböző módszerekkel küzdő szervezetek megállhatnak egymás mellett, csak az a fontos, hogy egyik a másik működési területére át ne tévedjen, tehát kétszeres munkát ne végezzenek, vagy a kintélő magyarságban az itteni szervezetlenség vagy szétforgácsolódás benyomását ne keltsék.

Nem lenne a Julián Egyesület története teljes, ha nem emlékeznék meg arról a nagy változásról, melyen az egyesület 1933 nyarán ment keresztül. Eddig az időpontig ez a szervezet csak az ország határain kívül élő magyarság ügyeivel törődött, ekkor azonban elhatározta, hogy egyesül az évek óta inkább már csak névleg fennállott Országos Magyar Iskolaegyesülettel és a haza határain belül elhagyatva élő magyarság gondozását is felveszi munkaprogramjába. Ezért tehát alapszabályait úgy módosította, hogy az egyesület céljai közé felvette a nem magyar ajkúak által lakott vidékeken a magyar nyelv terjesztését, a magyar szellem erősítését és fenntartását: minden ilyen törekvés anyagi, szellemi és erkölcsi előmozdítását, továbbá idegenben élő magyar testvéreink támogatását úgy művelődési, társadalmi, mint gazdasági téren. Ily módon lett azután az új Julián Iskola Egyesület az 1884-ben megalakult Országos Magyar Iskola Egyesület és az 1904-ben megszervezett Julián Egyesület utóda. Az Országos Magyar Iskolaegyesület egyike volt a legrégebb magyar közművelődési szervezeteknek, mely a nemzetiségi izgatások ellen való küzdelmet, a magyar nyelv terjesztését és a magyar szellem felébresztését és a magyar szellem felébresztésére, megtartására irányuló törekvések támogatását tűzte ki maga elé célul. Elsősorban a székesfővárosban dolgozott, hol pl. iparosokat és kereskedőket német helyett magyar cégtáblák használatára, a takarékpénztárakat és iparvállalatokat magyar könyvvezetésre, a vendéglősöket magyar étlapok összeállítására, a temetkezési vállalatok tulajdonosait pedig magyar gyászjelentések szerkesztésére igyekezett rábírni. Ezenkívül minden más eszközt megragadott, hogy úgy az üzleti, mint a társadalmi életben a magyar nyelv térhódítását elősegítse. E mellett Budapesten, de még inkább a fővárost körülvevő nemzetiségi falvakban számos óvodát létesített, továbbá óvodák és iskolák egész sora részére küldött tanszereket, tankönyveket, pénzsegélyt, vagy jutalmat. Óvodái mellett népkönyvtárak, népdaloskörök egész sorát teremtette meg, nagyszámú magyarnyelvű népművelődési előadásokat tartott, a fővárosban felállított munkáskaszinója pedig a munkások hazafias szellemben való irányítására

szolgált. Az egyesületnek az ország különböző részeiben fiókjai alakultak, melyek hasonló eszközökkel dolgoztak. Az Országos Magyar Iskolaegyesület propaganda szempontjából is egyike volt az ország legagilisabb és leghatalmasabb szervezeteinek és társadalmi adakozásból összegyűjtött hatalmas vagyonnal rendelkezett, mely sajnos, s háború utáni bizonytalan pénzügyi viszonyok következtében elpusztult. Levelezőlapjaivá^ bélyegjeivel, számológépeivel és a propaganda sok más vállfájával a magyar intelligencia minden rétegéhez el tudott jutni.

Az egyesület tevékenységének azonban csak egyik részét képezte ez a közvetlen: óvodák, könyvtárak, könyvadományok, dalkörök szervezése és jutalmak adása útján kifejtett magyarságerősítő munka működése. Ép ilyen értékes volt az egyesületnek másik szerepe is,” a magyar gondolat mellett való őrtállás, amely téren különösen Rákosi Jenő elnöksége alatt végzett az egyesület igazán nagyszabású munkát. Rákosinak lángoló elnöki megnyitói mindig a magyar ügy egy-egy fontos aktuális kérdésére mutattak rá. Agitativ tevékenységével az egyesület keretein túlmenően is felrázta a magyar intelligenciának a nemzeti gondolat iránt közömbösebb tagjait. S ha lehet magyar sovinizmusról beszélni, úgy ennek ez az egyesület volt Rákosi Jenő elnöksége alatt eleven lelkiismerete, amint a magyarság erősítése, a magyar nemzeti gondolat megkedveltetése érdekében folyton újabb és újabb eszméket vetett fel és a magyarságot fenyegető veszélyekre ráirányította a közvélemény figyelmét. Hogy milyen nagy érdeklődés kísérte az egyesület tevékenységét, bizonyítja, hogy tagjainak száma a 2.400-at is meghaladta, 1914-ben jövedelme – amely tekintélyes részben a tagdíjakból és adományokból tevődött össze – több mint 50.000 korona volt. A háború utáni nehéz viszonyok az egyesület működését megbénították, a közgyűlési lelkes felszólalások, új javaslatok a sok gonddal küzdő magyar társadalomban egyre kevesebb visszhangot találtak. Emellett az egyesület vezetői egymásután elköltöztek az élők sorából és 1933-ban már csak Almádi Géza ny. fővárosi tanácsnok élt még az elnöklő alelnökök közül. Ő azután, hogy egyesülete teljesen meg ne semmisüljön, a Julián Egyesületet kérte fel, hogy magyar iskola egyesület célkitűzéseinek letéteményese és zászlóvivője legyen. Így történt azután meg a fúzió, amelynek alapján a most már Julián Iskola Egyesületnek nevezett alakulat belsőföldön is megkezdte a magyar kultúra erősítése és terjesztése érdekében csendes, békés népművelési és a magyar nyelvtudást, s a magyar kultúrához való ragaszkodást elősegítő akcióját. Hogy ebben a korlátolt feladatkörben – a csonka haza határain belül is – mennyi a teendő, azt bizonyították az egyesület által, Csonka-Magyarországon 1933. óta végzett kutatások, melyek sok érdekes adatot tárnak fel annak igazolására, hogy mennyi magyarul olvasni szerető honfitársunk nem juthat jó magyar könyvtárhoz, jó magyar íráshoz, hányanak a gyermeke kénytelen elemi iskolai éveiben jórészt idegen nyelvet tanulni, mert falujában nincs elegendő magyar iskolatársa, pedig szüleik határozottan kívánják gyermekük egészen a tiszta magyar iskolában való oktatását. A Julián Egyesület ugyanis régi munkarendjéhez híven – előbb statisztikai és más irányú -- elméleti előtanulmányokkal tisztázta a helyzetet és csak ezután fogott hozzá a kisebbségi helyzetben lévő magyarok gondozásához. Persze megfogyatkozott anyagi erejét számba kellett vennie és figyelnie kellett arra is, hogy munkájának jövő fejlesztésére is maradjanak tartalék erők. Így egyszerre csodákat nem művelhetett, sokirányú terveit nem valósíthatta meg mind, sok magyar kultúra után vágyódó lelket mégsem érhetett el. De mégis az utolsó 4 esztendő alatt a magyar kultúrának a határokon belül való elmélyítése érdekében egy szervesen megalapozott és állandóan fejlődő, nagyarányú új remény-

teljes akciója bontakozott ki. A Julián Egyesület egyik célkitűzése volt, hogy a magyar nyelvnek és általában a nemzeti tárgyakkal az iskolákban való eredményes tanulását minél jobban elősegítse.

Ezért nagyrészt a legérdemesebb tanítókat, másrészt a legkiválóbb eredményeket elért tanulókat 1934-től kezdve jutalomban részesíti, természetesen ügyelve arra, hogy évről-évre más és más tanítók, illetve tanulók részesüljenek elismerésben. A tanítók jutalmazása egyszersmind kapcsolatot is teremt az egyesület és tanítók között, amit azután a Julián Iskola Egyesület állandóan fenntartani és elmélyíteni törekszik. A tanítókon kívül a magyar nyelvben legjobb előmenetelt tanúsító tanulók is kapnak pénzt, illetve könyvjutalmat, vagy az egyesület előfizet számukra valamelyik hazafias szellemű, magyar ifjúsági folyóiratra. A szorosan vett ifjúsági munkához csatlakozott a Julián Egyesület magyar könyvtár akciója, mely szintén állandóan és egyenletesen fejlődik. Az egyesületi könyvtárak anyagát részben a Julián Egyesület tagjai adták össze, de emellett igen hathatós segítséget kapott az egyesület különböző vállalatoktól és külföldi szervezetektől is. Hogy a magyarul olvasni vágyó honfitársaink között a komoly magyar lapokat is megkedveltesse, a magyarul olvasó körök és egyes indokolt esetekben egyének részére is az egyesület napilapokat is járattott ingyen és más, nemzeti szempontból értékes gyűjteményes iratokat osztott ki. Ezenkívül sok száz iskolát hazafias képekkel ajándékozott meg. Küldött a magyar betű iránt lelkesedő felnőtt véreinek magyar folyóiratokat, szórakoztató könyveket és könyvsorozatokat.

A Julián Egyesület csendes, de hathatós belföldi munkájának illusztrálására megemlítem, hogy magyarvédő akciójában eddig 17 vármegyében 351 tanító vesz részt. Ezek az iskolában is mindent elkövetnek a magyar nyelvtudás tökéletesítésére, a magyar hazáért megismeretetésére, de iskolán kívüli ismeretterjesztő előadásokat is tartanak, magyar dalárdákat és olvasóköroket létesítenek, vallásos és hazafias magyar szindarabokat adnak elő. Az egyesületnek több mint 250 könyvtára van, kb. 20.000 kötet könyvvel és ezek a könyvgyűjtemények mind ott vannak elhelyezve, ahol azelőtt egyáltalában nem volt mód magyar olvasásra.

Ez a pár adat elég annak igazolására, hogy a Julián Iskola Egyesület a belföldön is érdemes munkát végez és munkája olyan természetű, melyet csak társadalmi szervezet végezhet. Itt ugyanis nyíltan szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ezen akció kapcsán a magyar könyv, a magyar kultúra olyanok körében is terjesztetik, akiknek a magyar fajhoz tartozásuk legalább is vitás. Ennek dacára – nézetem szerint – az egyesület ezen tevékenysége is feltétlenül jogosult és csak helyeselhető.

Nézzünk ugyanis szemébe a mi nemzetiségi kérdésünknek. A magyar nemzet, mint minden más európai kultúrnép, történelmileg kialakult egység. Ahogy a francia, német, angol egy sem egy ősi fajból leszármazó nemzet, hanem kelták, latinok, germánok, szlávok és még más faj OK keveréke, ugyanúgy vagy talán még nagyobb mértékben a magyar is a legkülönbözőbb fajú elemekből előállított konglomerátum. Mikor lett, vagy lesz szerves tagja a magyar nemzetnek egy, a nem árpádkori magyar népfajhoz tartozó család, mikor szakad ki, vagy válik ki ebből a közösségből egy csoport, ezt nagyon nehéz megállapítani. Mindenesetre sem a magyarnál, se más európai népnél az eredet kutatása a nép hovatartozásának megállapításához nem elégséges és nem teljesen megbízható alap. Nincs más ismeretetőjel, amire szilárdabban támaszkodhatnánk, mint a nemzeti öntudat, a történelmi magyar nemzet testéhez való tartozandóság és ennek átérzése és megvallása. Ki tehát itt a magyar? Ki az idegen nemzetiség? Ez nem állan-

dóan egyforma, hanem többé, kevésbé fluktuáló tömeg. Magyarországnak mindig voltak Ankerschmidt-jei, de voltak – ha így akarjuk nevezni őket – renegátjai is. Vegyesnyelvű községekben nem az a fontos, hogy valaha az ott lakók ősei, milyen nyelvet beszéltek, hanem hogy jelenleg milyen nyelven érintkeznek egymással, melyik nyelvet használják szívesebben. A magyar nemzethez való tartozás tudata, vagy egy nem magyar nemzetiséghez való ragaszkodás érzése közt egyesek ingadoznak. Az alvó, vagy már kiháló nemzetiségi öntudat külső agitáció hatása alatt is – de sokszor a belső elnyomatás reakciójaképpen – sok országban újra éledt és nálunk is vannak jelei, hogy külső hatások következményeképpen az ősi fajrokonokhoz való ragaszkodás újra lángolobban. Államhatalomnál vagy más nagy erkölcsi erők birtokosainál, pl. az egyházaknál mondhatják, hogy kényszereszközöket alkalmaznak a beolvadás elősegítésére. De társadalmi szervezeteknél, főleg, ha ezeknek külső előnyökben való részesítés, vagy bojkottal sújtás fegyvere sincs a módjukban, igazán nem lehet arról szó, hogy valakit akarata ellenére kivetkőztethetnek nemzetiségéből. A Julián Iskola Egyesület is ilyen, a presszió semmi eszközzel sem rendelkező szervezet. Ennek az egyesületnek nincs módjában másokkal foglalkozni, mint csak azokkal, akik önként fordulnak hozzá, akik már maguk önként akarnak magyarul olvasni, a magyar kultúra kincsesházából meríteni. A Julián Egyesület tehát most is a régi alapon áll, most is csak olyan magyarokat támogat, akik a magyar kultúrközösségnek kívánnak tagjai lenni.

Azt hiszem ezen utolsó probléma felvetésével szolgáltatam a legerősebb bizonyítékot arra, hogy még szabad és független országokban is mily sokszor adódik olyan helyzet, amikor szükséges és fontos közművelődési és nemzeti akciók végzése csak társadalmi szervezetek kezébe tehető le megnyugvással.

III.

A szociálpolitikai társadalmi munka szempontjából az Országos Gyermekvédő Ligát választottam például.

A Liga egész más körülmények között keletkezett, mint a Julián Egyesület. Ez az utóbbi szervezet megalakulása sokkal inkább vezethető vissza, tisztára társadalmi iniciatívára. Ez az egyesület tulajdonképpen két melegszívű férfiú találkozásának köszönheti létét. Edelsheim Gyulai Lipót a nagy emberbarát, a Fehér-Kereszt elnöke ennek a szervezetnek alakuló közgyűlésén megismerkedett Karsay Sándor belügyminisztériumi fogalmazóval, kit erre a gyűlésre hivatala küldött ki. Itt örömmel állapították meg, hogy mennyire egyeznek nézeteik a gyermekvédelem minden elvi kérdésében, és hogy milyen fontos gondolataik számára a nagy magyar közvélemény megnyerése. Edelsheim lelkesedéssel fogadta Karsay javaslatát egy országos társadalmi szervezet alakítására vonatkozólag. Ezután Karsay Sándor az egész országot bejárta s egyévi hatalmas propagandával előkészítette a Gyermekvédő Liga megalakulását, mely 1906. február hó 25-én meg is tartotta alakuló közgyűlését. De a Gyermekvédő Liga létrejötténél a személyi momentumon kívül sok érdekes tárgyi körülmény is közrejátszott. Ezek közül külön ki kell emelnem egy érdekes momentumot, mely arra is reávilágít, hogy néha *I* törvényhozás egyes elvi kijelentései – téves értelmezés folytán – milyen bénító hatással lehetnek a társadalmi munkára. Az 1901-iki Széll Kálmán-féle gyermekvédelmi törvény kimondotta, hogy a gyermeknek, akiről a hozzátartozók gondoskodni nem képesek, igénye van arra, hogy az állam őt gondozásba vegye. A törvénynek ezen kijelentése alapján és mivel rendelkezései folytán az elhagyott gyermekek gondozására állami gyermekmenhelyek

létesültek, azok a társadalmi egyesületek, amelyek azelőtt a gyermekvédelem ellátását tűzték ki célul, úgy vélték, hogy nekik e téren már nem maradt működési területük. A gyermekvédelmet jobban elvégzi az állam, miért is foglalkozzanak vele tehát ők és amint Karsay Sándor mondja, első közgyűlési beszámolójában: „nem egy egyesület volt, mely 5-6 esztendő óta gyűjti a tagsági díjakat, anélkül, hogy csak egy gyűlést s hívott volna össze, anélkül, hogy egyetlenegy gyermeket vett volna gondozásba. Ez az egyesületeknél érezhető bénultsági állapot volt egyik oka a Liga létesítésének. Érezték azt, hogy valaminek történnie kell, a társadalmat fel kell ébreszteni abból a letargiából, amelybe belekerült, új szellemet kell belevinni a gyermekvédelembe, mert különben az állam sem lesz képes teljesíteni kötelességeit.” A Liga tehát nem új gyermekvédelmi egyesület akart lenni, nem eggyel több az egyesületek sorában, hanem összetartó kapocs a gyermekvédelmi, társadalmi szervezetek között, lelkesítője, erkölcsi és anyagi támogatója a többi gyermekvédelmi alakulatnak.

Volt azután egy másik, ma is aktuális indoka a szervezkedésnek. Edelsheim-Gyulai Lipót a Ligával helyes irányban akarta terelni a társadalmi gyermekvédelmet, a tisztán karitatív tevékenységen, jótékonyágon túlmenőleg az egyéni segítségen felülemelkedve, a gyermekvédelmi prevenció rendszerét óhajtotta megalapítani. Amint Edelsheim gróf mondja: „Bármilyen szépen és nemesen is működjék egy-egy karitatív egyesület, nagy eredményeket egy társadalomban, egy nemzet életében és javulást csakis tömeges mentés útján lehet elérni. Hogy ezt elérhessük, helyes önműködésre és jó preventív rendszerre van szükségünk. Csak akkor gyakorolhatunk igazi gyermekvédelmet, csakis akkor várhatunk nagyobb eredményeket, ha nemcsak utólag segítünk és ápolunk ott, ahol már baj van, hanem ha a sorsüldözött gyermekek, érdekében azonnal felvesszük a harcot az egész vonalon.” Ezeket az ellenségeket azután meg is jelöli, amikor kifejti, hogy alkoholizmus, tuberkulózis, nemi betegségek következményei terhelték a családot, terhelik már a gyermeket születésekor. Rossz ételmezés, túlszűfolt lakás, tudatlanság, elkeseredés, erkölcstelen és sokszor bűnös környezet okozzák egész nemzedékek degenerálódását. Ha valahol a világon, úgy Magyarországon van szükségünk praktikus prevencióra, gyermekvédelemre” Ennek érdekében államnak és társadalomnak tehát együtt kell működni. Nemcsak az állam tekintélyét, de a társadalom szívének lüktetését is érezni kell a gyermekvédelemben. Az állami és társadalmi intézmények együttes működését – az egyletek egymáshoz való közeledését – támogatni kell. Az egymást kiegészítő preventív társadalmi mozgalmak előmozdítása képezi az Országos Gyermekvédő Liga feladatát. „Mi nem akarunk csak egyik újabb egyesület lenni a sok között, mi nem akarunk csak egyoldalú tevékenységet kifejteni, hanem mi az összes gyermekvédelmi mozgalomnak, – ha szabad ezt a kifejezést használni – ügynöksége, központi irodája akarunk lenni.” Edelsheim Gyulai Lipót ezen gondolatai ma sem avultak el, sőt ez képezi ma is a Liga működésének alapját, amint azt Albrecht főherceg, a Liga kormányzó elnöke több ízben is kifejtette. Ez a gondolat, a prevenció eszméje alapja nemcsak a gyermekvédelemnek, de általában minden szociálpolitikának is. Az idézett szavak is igazolják, hogy nem most fedezték fel azt a gondolatot, hanem ez az eszme élt már az Országos Gyermekvédő Liga megalakulásakor. Ma már mind természetesnek tartjuk, hogy a családvédelem az alapja a gyermekvédelemnek, a prevenció fontosabb, mint a gyógyítás. Nem szabad azonban ezt az elvet sem túlzásba vinni és a mai, tényleges bajok gyógyítását elhanyagolva csak a jövő megalapozásával foglalkozni. Nemcsak eugenetikával kell törődnünk, de a már létező családot is támogatni kell, nemcsak előre kell erősítenünk a gyer-

meket, de a már beteg, lezüllött, nyomorék gyermekek vagy más defektusban szenvedőn is segítenünk kell.

Azonban nemcsak a nagy alapvető szociálpolitikai elvek voltak benne a Liga első programjában, az a most is vallott irányelve is le volt fektetve a Liga akkori programjában, hogy nem kell felesleges konkurrenciát csinálni az állami gyermekvédelemnek, hanem olyan téren kell segíteni, amelyet az állami jogszabályok nem ölelnek fel. Legelőször mint ilyen terepre a külföldi honosságú magyar gyermekek ügyére irányult a Liga vezetőinek a figyelme. Ezek a gyermekek akkor az állami gyermekvédelem segítségét nem élvezhették. Sok külföldre vándorolt és külföldön vagy itthon meghalt derék volt magyar honfitársunk gyermeke került a leghelyzetlenebb helyzetbe. Ezek megmentésével kezdte meg a Liga hazafias munkáját. Működésének első évében már 168 ilyen nem magyar honos gyermeket tartott vissza az országból való kitelepítéstől és neveltetett jó magyar állampolgárokká. Azután ezen túlmenően kezébe vette a Liga általánosságban olyan gyermekek gondozásbavételét, akik támogatásra szorultak, de különböző okokból állami menhelyekre vagy más egyesületek intézményeibe nem voltak beutalhatók. A rossz táplálkozás folytán legyengült szegény, elsősorban a fővárosi proletár gyermekek nyári üdültetését is bevette programjába. E célra legelsőnek gróf Edelsheim Gyulai Lipót ajánlotta fel elefánti kastélyát, de azután mások is követték a példát és a Liga saját forrásaiból is nyitott ilyen üdülőotthonokat. Majd áttért az iparostanoncok – akkor is nagyon elhanyagolt – elhelyezési ügyének orvoslására s iparostanoncotthonokat szervezett. Azután az igazságügyi, gyermekvédelmi intézkedéseket, illetve törvényt megelőzve, az elzüllött vagy erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek részére fiú- és leányotthonokat nyitott. Ennek a sokirányú munkásságnak eredménye a háború kitörésekor már 19, legkülönbözőbb fajta gyermekvédelmi intézet létesítése volt. Ehhez járultak azután későbbi hadiárvaházai, csecsemőotthonai, orvosi rendelői és más intézményei. Folytonosan újabb és újabb otthonok jöttek létre, de persze közben egyes, régebbi intézmények meg is szűntek. A Liga minden gyermekvédelmi ügy iránt érdeklődött, ha tehette alkotásokkal, ha nem, legalább is gondolatokkal és tervekkel. 1906 és 1936 közt maga több mint 50 intézményt alapított. Ezek közül 1930-ban még 23 állott fenn. Ekkor azonban a Liga, az állami szubvenció hirtelen megvonása folytán – mivel ezt megelőzőleg nagy beruházásokat eszközölt – súlyos anyagi válságba került és ezért intézményeinek számát kénytelen volt 6-ra lecsökkenteni. Pénzügyi reorganizációja és anyagi terheinek rendezése után azonban újjáéledve, ismét újabb intézmények szervezéséhez fogott és ma már túlhaladta az 1930. évi státust is és 22 intézmény és helyi szervezet fog igazgatása alá tartozni. A Liga működésének azonban csak egy részét képezte az állami gyermekvédelem keretébe nem tartozó gyermekek különböző irányú támogatása, érdekükben intézetek szervezése. E szervezet ezenkívül összekötő kapocs is akart lenni a többi gyermekvédelmi, társadalmi alakulatok között: feladatának tekintette a hasonló célú más egyesületek támogatását is. Hogy ezt a vállalt kötelezettséget mennyire komolyan teljesítette, annak igazolására már maga az a tény is elégséges, hogy a Liga 30 éves fennállása alatt 551.299 P-t fordított társalgókat megsegítésére.

Hogy minden elvi elhatárolás dacára is a Gyermekvédő Liga sem maradhatott meg a gyermekvédelem terén tisztán a prevenciónál, azt a fentebb említetteknél is éle-
sebben világítja meg az a körülmény, hogy már működésének első éveiben nagy szere-
tettel karolta fel a hozzá forduló vagy oda utasított gyermekek ezreit és nemcsak taná-
csot adott, jogvédelmet nyújtott, de segélyek nyújtásával is igyekezett segíteni. Ennek

a konkrét gyermekvédelmi munkának érdekes formája alakult ki. Minden hét folyamán a Ligához forduló szülőket és más hozzátartozókat az illető hét péntek délutánjára behívták a Liga központi irodájába, ahol a Liga igazgatósági tagjainak, barátainak és támogatóinak jelenlétében megbeszélték az előterjesztett gyermekvédelmi ügyet, gondoskodtak az illető gyermek jövő sorsáról, esetleg ruha-, élelmiszer- vagy néha készpénz-segélyt is nyújtottak. A fedezetet legtöbbször a megjelent érdeklődők adták össze, akik a hallott, többé-kevésbé szomorú eset hatása alatt azonnal igyekeztek valami támogatást nyújtani. Ez a szép pénteki segélyakció egészen a háború végéig fennállott és e kb. 15 év alatt 594.567 P értékű adományt nyújtottak a Ligához forduló szegény gyermekeknek. A háború után ez a munka 1934-ig szünetelt, ekkor azonban újra feléledt és 1935-ben beolvadt a Gyermekvédő Liga ú. n. szociális irodájának munkakörébe. Itt most már mindennap rendszeresen intéznek konkrét gyermekvédelmi kérdéseket. Ilyen iroda Budapest mellett Baján és Szegeden is működik. Természetesen, noha a régi hagyományokat követik, most már a munka sokkal rendszeresebben, a többi hatósági és társadalmi gyermekvédelem-munkával harmonikusan történik, úgy hogy felesleges az újból és újból való információ beszerzése és a kétszeri segélyezés elkerülhető. Különben is elsősorban nem segítség adásáról van szó, hanem ezen irodákban szakemberek foglalkoznak jogi, orvosi és pedagógiai tanácsadással, a szociális ügyeket intéző önkéntes és hivatásos munkások pedig lehetőleg nem segélyt adnak, hanem minden gyermekorsot gyökeresen és véglegesen igyekeznek megoldani, örökbefogadással, végleges intézeti vagy másirányú elhelyezéssel, a családi bajok, betegségek, munkanélküliség stb. leküzdésével, mindig arra törekedve, hogy a gyermek – ameddig csak erkölcsi okok nem gátolják – lehetőleg megmaradjon régi környezetében.

Ennek a konkrét szociális munkának már a múltban is nemcsak karitatív értéke volt. Talán a Liga megalapítói nem is ilyen célokból kezdeményezték ezt a pénteki segélyezést, hanem főcélként azt hiszem inkább az lebegett a Liga vezetőinek szeme előtt, hogy ilyen személyes tárgyalások kapcsán megismerjék a gyermekbajok kútforrásait; konkrét tapasztalatok alapján tisztábban lássanak, kutassák, melyek a gyermekvédelem terén a megoldatlan problémák, melyek az állam és társadalom jövő feladatai. És itt domborodott ki a Ligának talán legfontosabb feladatköre, t. i. hogy „a Liga a gyermekvédelem terén tapasztalt hiányokról az illetékes hatóságoknak jelentést, illetve előterjesztést tesz. Tanulmányozza a külföldi szakirodalmat és a külföldön bevált intézményeket, azoknak a szükséghez képest való meghonosítása iránt kezdeményező lépéseket tesz. Minden olyan mozgalmat, mely az állami gyermekvédelem elveivel összhangzatos, ismertet és támogat.”

Ezen program szerint a Liga vezetői csak azt ígérték, hogy a gyermekvédelem terén tapasztalt hiányokról előterjesztést tesznek. A valóságban azonban ennél sokkal több történt, a pénteki tanácskozásokon a gyermekvédelem minden megoldatlan kérdéséről ankétszerű megbeszéléseket folytattak. Számos törvény, rendelet, legalább is első körvonalaiiban, itt született meg. Tehát a Liga valóságos törvényelőkészítő bizottságként működött. Talán az egész igazságügyi gyermekvédelemnek, a büntető novella néven köztudatba átment 1908: XXXVI. törvénycikknek, valamint a fiúotthonnak intézményeit létesítő 1913: VII. törvénycikknek egyes gondolatai is ezeken a megbeszéléseken kristályosodtak ki. Hiszen ezen kérdésekkel foglalkozó legkiválóbb szakemberek: Kún Béla, Rottenbiller Fülöp és mások ott voltak a Liga igazgatóságában tartott ilyen elvi megbeszéléseken. A Gyermekvédő Ligának tehát a konkrét gyermekvédő aktív

munkásságánál majdnem még fontosabb volt ez a jövő gyermekvédelemre vonatkozó törvényhozási és más hatósági intézkedéseket sürgető és előkészítő tevékenysége.

A Liga a szervezetében tömörült gyermekvédelmi szakemberek gondolatainak terjesztésére még 1905-ben „Gyermekvédelem Lapja” címen külön folyóiratot indított, mely 25 éven át fennállott és a modern gyermekvédelem megalapozásában szép nevet vívott ki magának. Ez a lap a Liga válságbajutásakor, 1931-ben megszűnt. A legújabb időkben azonban az előbb említett laphoz hasonló irányú és eredetileg Gegus Dániel szerkesztésében megjelenő „Gyermekvédelem” című folyóirattal lépett a Liga vezetősége kapcsolatba és ennek az orgánumnak legalább is szellemi irányítását kezében tartja és így ismét módjában áll – a sajtó útján is – népszerűsíteni gyermekvédelmi elgondolásait.

Az állami gyermekvédelemnek nagy hiányossága volt, hogy nem biztosította kellően olyan züllött gyermekek elhelyezését, akik a menhelyek kötelékében csak robbanó anyagként hatottak. Amidőn ezt a belügyminisztérium is belátta, a Ligát bizta meg ezen gyermekcsoport gondozásával. Ezen megbízás alapján létesültek a Liga fiú- és leányotthonai Rákoskeresztúron, Kőbányán, Szegeden, Nagyszőlősen, Szalancon (Trencsén megye). Ezek sajnos, időközben megszűntek, azonban az utolsó évben Szegeden, az egyideig a Mansz. által fenntartott újszegedi Átmeneti Leányotthont ismét-átvette sajtó kezelésébe és az említett nagy női szervezet szegedi csoportjával munkaközösségben tartja fenn ezt a leánygyermekek számára szolgáló, elemi iskolával ellátott internátusos leányotthont. Ezen munkájának sikere adott azután bátorságot a Ligának, hogy e téren még tovább menjen és Budapesten is bekapcsolódjék a nehezen nevelhető gyermekek megmentésére irányuló törekvésekbe. Szendy Károly polgármesternek volt régi óhaja, hogy a budapesti elemi iskolák ú. n. legrosszabb, a tanítás eredményét és a fegyelmet leginkább nehezítő, iskolakerülő, rossz környezetben lévő, erkölcsileg lejtőre jutott növendékei gyűjtessenek össze külön intézetbe, hogy itt azután a rossz környezet hatásától távol, győgyepedagógusok vezetése alatt álló otthonoszerű iskolákban becsületes, derék, munkás magyar állampolgárokká nevelhetők legyenek. Ezt az eszmét valósította meg a Liga a főváros támogatásával oly módon, hogy a felozlatott Országos Gyermekvédő és Fröbel Egyesület Bajza-utcai leánynevelő intézetének növendékeit áttette egy másik budapesti intézetébe, az üresen maradó épületet pedig 100 ilyen fővárosi elemi iskolás, züllés veszélyének kitétt fiúgyermek számára alakította át és így elemi iskolával kapcsolatos átmeneti fiúotthont szervezett. De még vissza kell térnem a Liga első éveire, amelyek munkájával a Liga a későbbi fejlődéséhez szükséges támogatásra az erkölcsi jogosultságot megszerezte. A Liga varázsának kulcsa vezetőinek a gyermekvédelem minden ágában érvényesülő nagyszerű elméleti elgondolásaiban, gyermekvédelmi propaganda munkájában volt elrejtve. Ennek értékelése bírta rá a belügyminisztert, hogy a gyermekvédelmi törvény kapcsán 1903-ban kiadott gyermekvédelmi szabályzatban a társadalom részvételének biztosítását célzó Országos Gyermekvédő Bizottság elnökévé a Liga elnökét nevezte ki, tehát az állani, a társadalom és a gyermekvédő egyesületek egymásközi érintkezésének vezető szerveként a Gyermekvédő Ligát tekintette. De elismerte a Liga és így az egész társadalmi gyermekmentő szervek fontosságát az igazságügyminisztérium is, mikor hozzájárult, hogy a javítóintézetekből kihelyezett fiatalok felett a patronázst a Liga vállalja. Rottenbiller Fülöp írja, hogy az Országos Gyermekvédő Liga eléggé meg nem becsülhető – mondhatnánk, szinte félhivatalos jellegű – közreműködését honorálta kétségtelenül az igazságügyi kormány, midőn

megengedte, hogy a Gyermekvédelem Lapja 1912-ben alakot cserélve, címében „Az Országos Gyermekvédő Ligának, a Patronage Egyesületek Országos Szövetségének, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának és a Patronage Egyesületnek Hivatalos Lapja” közelebbi megjelölést használja. A Gyermekvédő Liga szakembereiből kerültek ki jórésztben a Liga elgondolásából kivirágzott felügyelő hatóságok vezetői és munkásai is; szép munkájuknak elméleti megalapozása pedig minden bizonnyal a Liga gondolatvilágában találja meg eredetét.

Már a Liga első programjában bent volt a gyermekeknek a nagy népbetegségekkel való megvédésének eszméje, elsősorban tehát a preventio, a harc a gyermek-tuberkulózis ellen. Üdültetési akciójával elsősorban a tuberkulózis veszélyének kitétt gyermekeket igyekezett a ragály veszélyével szemben felvértezni. A háború előtt és alatt igyekezett a tüdőbajra hajlamos védenceit és a tüdőbeteg gyermekeket állami, megyei, városi vagy magángyógyintézetben elhelyezni, azután pedig mihelyt a háború után maga létesített intézeteket egy nagyszerű fekvésű subalpin helyen a Bakony vízválasztójánál, Farkasgyepűn levő üdülőtelepét úgy rendezte be, hogy legalább is ennek egy része télen is használható legyen és a szegénysorsú, tüdőbajra hajlamos gyermekek erdei iskolájának rendeztessék be. Ez a bakonyi mindennapos elemi iskolával kapcsolatos erdei gyógyiskola egyike Magyarországnak legnagyobb méretű és a legszegényebb néposztály igényeinek legjobban megfelelő praetuberkulotikus gyógyiskolájának. De a Liga ennél a lépésnél nem állott meg. Egyenesen arra törekedett, hogy a gyermektuberkulózis elleni harcban vezető szerepet vállalhasson. Johan államtitkár nagy egészségügyi reformjának körvonalai kezdtek kibontakozni és a belügyminisztérium jóakarata folytán a Ligának a tuberkulózis elleni akciója anyagi támogatásban is részesül, az egyesület újabb intézmények szervezésére vállalkozhatott. Elsősorban a tüdővész magyar főfészkében, a magyar alföld délkeleti csücskében, Szegeden fogott hozzá preventív akciójának kiépítéséhez. Itteni helyi bizottsága útján a Szeged alsóvárosban és a szegedrókusai iskolával kapcsolatosan orvosi rendelőt, fekvőcsarnokokkal felszerelt napközi otthont állított fel, hogy a gyermekek állandó orvosi felügyeletével, gondozásával, jobb táplálásával őket a tuberkulózis rémétől megmentse. Ezt a két napközi otthont követte a Liga szegedi Árpád Otthonával kapcsolatban szervezett internátusos gyógyiskolája, hol a belügyminisztérium révén ide beutalt praetuberkulotikus gyermekek gyógyulást találnak és egészséges viszonyok között folytathatják elemi iskolai tanulmányaikat. Ez az iskola most 50-55 elemi iskolás kis tanyai magyart fogad falai közé, de már folynak a tárgyalások az épület olyan kibővítése érdekében, hogy itt még 30 tuberkulózistól érintett óvodás gyermek is elhelyezhető legyen. A szegedi szép eredmények a bajai társadalmat is fellelkesítették és a szegedi mintára – főleg Petrányi egyetemi magántanár lelkes agitativ munkájának hatása alatt, – itt is létesült egy helyi bizottság, mely igazán példás buzgósággal és áldozatkészséggel fogott hozzá Baján hasonló intézmény létesítéséhez. Ez a terv most már valóra is vált, amennyiben a Ligának Baja városa és a belügyminiszter támogatását felhasználva itt is sikerült a város melletti ú. n. Lövészkerthben gyógyiskolát felállítani, hol a város minden részéből összeseregülő praetuberkulotikus gyermekek találnak napközi otthont és részesülnek orvosi gondozásban és emellett az elemi iskola 4 osztályát is ott végezhetik. Ez az intézet is a további fejlesztés stádiumában van és valószínűleg a közeljövőben már állandó bentlakást is lehetővé tevő internátussal fog kibővülni. A gyermektuberkulózis elleni akció a Ligának talán a legfejlesztésesebb akciója, amelynek értéke nemcsak abban rejlik, hogy társadalmi anyagi erőket is sikerült a fontos cél érdekében megmozdítani, de abban is, hogy a helyi társadalom érdeklődésének felkeltésével az egész-

ségügyi társadalmi propaganda fontos munkájába a Liga igen sok kiváló vidéki vezető egyéniséget is be tudott kapcsolni.

Ilyen propaganda munkára, régi munkakörük módosítására új kezdeményezések felkarolására a társadalmi szervezetek sokkal alkalmasabbak, mint a megmerevedésre sokkal inkább hajlamos közintézmények. Ez a rugékony szellem tette lehetővé, hogy a Liga a háború kezdetén is egyszerre képes volt intézményeit – az egészen más irányból előtérbe toluló kívánalmak szolgálatába állítani. Pl. 1914-ben a háború kitörése után alig egy hónapra a Liga már készen állott azon hadbavonultak gyermekeinek befogadására, akiknek intézeti elhelyezése életszükségletté vált. Rövid idő múlva megkezdte egymásután a hadiárvaotthonok üzembehelyezését, vagy régi intézetek átszervezése, vagy új intézmények létesítése útján. Pápán, Rákoshegyen, Pápateszéken, Órmezőn, Zabolán, Cegléden, Budapesten a Kis Svábhegy tövében egymásután nyitották meg az egyes adományozók vagy alapítvány tevők áldozatkészségéből és azután a Liga által gyűjtött fillérekből a hadiárvaotthonokat, ahol meleg magyar szívvvel, jó ellátással, kiváló nevelők gondos felügyelete mellett biztosítottak szeretetteljes otthont a háború legszerencsétlenebb áldozatainak. Sajnos, az intézetek jórészt a békeszerződés elválasztotta a budapesti központtól, néhány kisebbet pedig az aránylag nagy rezszi költség miatt fel kellett oszlatni és ma ezen szépmúltú intézmények közül már csak a ceglédi Surányi Károly József hadiárva fiúotthon és a budapesti kissvábhegyi Erzsébet hadiárva leányotthon áll fenn. De ezeknek is hadiárvai lassanként felnőttek és helyüket rendőr-, csendőr- és más árvagyermek és a vidéki szegényebb intelligenciának és a menhelyeknek tehetséges gyermekei foglalták el. Amíg újabb hadiárva gondozására nem lesz szükség, – amitől mentsen meg bennünket a magyarok Istene – a Liga intézetei átfomáltattak más fontos szükséglet ellátására, s olyan tehetséges magyar gyermekek továbbképzését teszik lehetővé, akiket különben szüleik, hozzátartozóik, – szerény anyagi körülményeik folytán – nem volnának képesek tovább taníttatni. Ez is példa arra, mennyire fontos az, hogy alapítványok, intézmények saját szabályaikkal ne kössék magukat béklyóba, ne fektessék magukat olyan Prokrustes ágyba, melyet azután a változott viszonyok folytán senki sem tud használni. Ha a Liga mereven ragaszkodnék ahhoz, hogy hadiárva intézeteiben csak hadiárvaotthonokat gondoz, szociális és kulturális szempontból mennyi fontos érték és tőke heverne parlagon.

A Liga háborús munkásságánál még nagyobb volt a háború utáni gyermekbaráti és részben emberbaráti általános tevékenysége. A Ligára – mint társadalmi szervezetre hárult annak a feladatnak oroszlanrészé, hogy a győztes hatalmak által gyűlöletes színben feltüntetett, lerongyolódott, kiéhezett inséges Magyarországra és különösen annak legártatlanabbul nélkülöző és szenvedő részére, a szegény magyar gyermekekre felhívja az idegen, emberszerető szívek figyelmét. Elsősorban meg kellett ismertetni a külfölddel a Ligának saját intézményeit, Anya- és csecsemőotthonait, árvaházait, nevelőintézeteit, melyeket pillanatnyilag sem a magyar állam, sem a társadalom nem tudott megsegíteni. A Liga hívó szavára az első segítséget a Liga akkori kormányzóelnökének, gróf Széchenyi Lászlónak nemesszívű felesége, Vanderbilt Gladys nyújtotta, aki az 1920. évben egymaga 40,000.000 koronát meghaladó adományával aranybetűkkel írta be nevét nemcsak az Országos Gyermekvédő Liga, hanem az egész magyar gyermekvédelem történetébe is. A grófné azonban nemcsak ezt a nagy segélyösszeget adta. Órmezei kastélyában – a megszállás dacára is – fenntartotta hadiárvaotthonát, fedezte a budapesti napközi otthonainak fenntartási költségeit és kocsirakományszámra küldte a szétosztásra szánt szeretetadományokat. 1920. októberében pedig élére állt, megszervezte és vállalta az összes

költségeit ama mozgalomnak, melynek eredményeképpen november hó közepén az általa bérelt Mar Cantabrico nevű hajó 16.241 ládával elindult New-York kikötőjéből s hozta a magyarok szomorú karácsonyára Amerikába szakadt véreink szeretetadományait. De nemcsak ezt az 52 vasúti kocsit elfoglaló hajórakományt osztotta ki a Gyermekvédő Liga, hanem az akkori Magyarországon is működő külföldi gyermekmentő akciójával kapcsolatban is vezető szerepe volt. Elég ehelyütt csak az Union Internationale de Secours aux Enfants, a Nemzetközi Vöröskereszt, az American Relief Administration, az amerikai vöröskereszt, az Action Lodge Famine Relief Fund áldásdús tevékenységére utalni, melynek irányításában részben pedig később adminisztrálásában is a Ligának igen tekintélyes része volt. Ezen akciók révén és egyes propaganda munkájával a Liga külföldön is közismertté vált mint mintaszerűen vezetett társadalmi szervezet. Ennek volt köszönhető, hogy mikor a semleges és később még a volt ellenséges országok is Magyarország inséges gyermekeinek megmentésére akciót indítottak és a magyar állammal még érintkezésbe sem óhajtottak lépni, az egész gyermekmentő akciójukat a Liga kezébe tették le. 1920-ban megkezdődött a Ligának „külföldi gyermeküdtetés” címen ismert tömegakciója. Az első magyar vonat a hágai Central Comité meghívására Hollandiába indult és azt követőleg egymásután hagyták el Budapestet a gyermekvonatok, hogy ezrével szállítsák az arra rászoruló, ványadt, vézna és vérszegény magyar gyermekeket az őket tárt karokkal és szerető szívvvel fogadó hollandusokhoz, svájciakhoz, angolokhoz és svédkekhez. Báró van Vredenburg és Th. van Schelven titkársága alatt Hágában működő Central Comité vor Nodleidende Hongarsche Kinderen példájára Irlet Károly svájci református lelkész megalapította Badenben a Zentralstelle der Schweizerischen Hilfsaktion für Ungarkindert és 1920. májusában az ő lelkes agitációjának eredményeképpen elindult az első gyermekvonat Svájcba is. Ez a fentemlített két külföldi szervezet kizárólag csak magyar gyermekek üdtetésével foglalkozott, míg az angol és egyéb testvérmozgalmak más nemzetiségű gyermekeket is üdtettek. A svéd vöröskereszt a stockholmi magyar társaság lelkes támogatásával ugyancsak elhelyezett néhány száz magyar gyermeket.

Ezek a gyermekek jóformán kivétel nélkül súlyban erősen gyarapodva, lélekben felfrissülve tértek vissza otthonukba. Az egy-egy gyermekvonatnál pedig azt az értéket, amelyet a gyermekek ruhában, fehérneműben, cipőben, élelmiszerekben és külföldi pénzekbe magukkal hazahoztak, 10-12.000.000 koronára lehet becsülni. Ezer és ezer család gyermekei visszatérés után továbbra is szoros kapcsolatba maradtak a volt nevelőszülőkkel. Vagonszámra érkeztek szeretetadományok ezen országokból hazánkba, sok száz családnak egzisztenciája alapozódott meg azáltal, hogy gyermeke néhány hónapig külföldön tartózkodott. Ezen gyermeküdtetés méretei, különösen az 1923. évben növekedtek meg feltűnően, amikor is a Diepen püspök vezetése alatt működő hertogenbosch-i róm. kat. Huisvestings Comitének az akcióba történt bekapcsolódása után Mercier, Belgium nagy kardinális és Jansen J. kanonok turnhouti esperes-plébánosnak elnöklése alatt megalakult „a Comité Belge de secours aux Enfants de la Hongrie.”

A külföldi gyermeküdtetéssel kapcsolatban létesült 1922. évi december hó i-én „Az Országos Gyermekvédő Liga Önkéntes Gyermekvédőnői Szervezete”, amely a köztudatban a „zöldfityulás hölgyek” elnevezéssel vált rövidebb idő alatt ismertté és népszerűvé. Ez az előkelő, túlnyomórésztben tanítói, vagy tanári oklevéllel és teljes ápolói, valamint szociális kiképzéssel rendelkező úrinőcsoport 120, később 150 tagot számlált. Ez a gárda minden társadalmi gyermekvédelmi munkához állandóan és önzetlenül rendelkezésre

áll és hivatásának teljesítésére fogadalmat tett testületté vált, ez látta el a vendéglátó országokba kiutazó gyermekek kíséretét, gondozását, felügyeletét is és ma pedig ez a gárda látja el a Liga belföldi üdülőtelepén és otthonaiban nyaraló legyengült, szegény magyar gyermekek felügyeletét és gondozását. Így örök példáját adja a kitartó és önzetlen társadalmi részletmunkára kész gyermekszeretnek.

Minden önzetlen segítségnyújtás dacára a külföldi üdültetés a Ligára is, a magyar államra is – a nagy vasúti költségek folytán – súlyos terheket jelentett. Ettől eltekintve is, az összes irányadó tényezők lassanként arra a meggyőződésre jutottak, hogy Magyarország nem maradhat állandóan Európa koldusa és lassanként magának kell saját szegény gyermekeiről gondoskodnia. Ezt belátta maga a Liga is és az 1927. évi beszámolójában megállapította, hogy az 1920. évi február hó 8-án kezdetét vett külföldi gyermeküdültetési akciót, amelynek kapcsán 61.447 gyermek küldetett ki több hónapi üdültetésre Anglia, Belgium, Hollandia, Svájc és Svédország vendéglátó családaihoz, lassanként be kell fejeznie. A hivatalos befejezés ez év végével csakugyan meg is történt, a külföldi üdültetési akció ténylegesen azonban nem szűnt meg teljesen, mert még 1930-ig közlekedtek az úgynevezett vakációs vonatok, nyaranként minden évben 100-200 gyermeket hívtak ki, még ezután is nevelőszülei és a még ma is közel 2000 főnyi kinttartózkodó magyar gyermek, illetve kiskorú ügyeinek intézése hárul a Ligára. A Gyermekvédő Liga közgyűlési beszámolója szerint a külföldi akció megszüntetésével a népjóléti és munkaügyi miniszterrel kötött megállapodás értelmében minden igyekezetet arra fordítja a Liga, hogy a kormány és a székesfőváros megértő támogatásával és segítségével a belföldi gyermeküdültetést intézményesen kiépítse. Ennek a belföldi üdültetésnek céljaira létesített 1926-ban a Liga a kormány támogatásával a szentendrei szigeten egy csaknem 600 gyermek befogadására alkalmas nyaralótelepet, melyet a Gyermekvédő Liga évtizedek óta buzgón tevékeny fővédnökének Izabella főhercegasszonynak tiszteletére az ő nevére nevezett el. 1929-ben pedig megnyílt az 500 gyermekes subalpin üdülőtelepe a veszprémi püspökség erdejében, a Bakony egyik legszebb részén és ezzel meg volt vetve az alapja a magyarországi, azaz belföldi gyermeknyaraltatásnak. Később nyáron Sopronban, a Lövér oldalában lévő 5 holdas kertben elhelyezett Széchenyi-fiú otthonát is felhasználta a Liga üdültetés céljaira. Ez az intézet eredetileg szeretetház volt, újabban pedig a tehetséges, árva és menhelyi gyermekek továbbképzésére szolgáló internátus van benne télen elhelyezve. Ezenkívül néhány év óta az Ifjúsági Vöröskereszt jóvoltából, ennek gödöllői erdei iskoláját is felhasználja nyáron, szegény és beteges gyermekek üdültetésére. Két új vidéki szervezete, a szegedi és bajai helyi bizottsága révén pedig ebben a két városban is foglalkozik nyári gyermeküdültetéssel; még pedig úgy, hogy Szegeden a gyermekek esténként hazajárnak és napközben élvezik a Tiszaparti kitűnő strandot és a jó ellátás áldásait. Így az üdültetett gyermekek számát itt is sikerült nagyon felfokozni és ezen rendszer mellett ezen az egy telepen több mint 1.300 gyermek élvezhette a vízmenti nyaralás, a kedves együttes játék, a rendszeres jó táplálkozás előnyeit és télre megedző hatását. Baján a Liga a város legszebb vidékén nagy parkban elterülő Lövész kertben lévő gyógyiskoláját 2-3 nyári turnusban szintén üdültetésre használja fel. E mellett van még kunszentmártoni helyi bizottságának gondozásában szintén üdülője, mely az ottani szőlőskertekben épült iskolában egyszerre kb. szintén 50 gyermek befogadására alkalmas. Még további fejlesztésre nyílt alkalom az által hogy a múlt évben a belügyminiszter jóvoltából a felosztatott Szünidei Gyermektelep zebegényi és balatonlelleli kb. 90-90 gyermekes üdülőtelepét is felhasználhatta. Természetesen ezen két meglehetősen elhanyagolt telepének karbahozatala, elavult felszereléseinek

kiegészítése nagy anyagi áldozatokat kívánt, de a Liga szívesen hozta meg ezt, mivel így módon lassankint egyedülálló társadalmi üdültető szervezetévé válik az országnak és így ezen a társadalmi gyermekvédelem igen fontos tevékenységi körét egészen kezébe veheti. Ennek különösen nagy jelentősége van, mivel a nyári üdültetés már újabban valóságos divattá vált és minden nagyobb ipari vállalat mintegy kötelességének tartja, hogy szerényebb jövedelmű alkalmazottainak gyermekei számára külön üdültető telepet létesítsen. Az üdültetés komplikált egészségügyi és pedagógiai feladat, amelyet csak tervszerű előkészület és az üdültetendő anyag gondos kiválogatása, a gazdasági, a felügyelő és az orvosi személyzet teljes begyakorlása esetén lehet úgy végezni, hogy ennek az akciónak az üdültetésben részesülő védencekre testi és lelki szempontból egyaránt állandó áldásos hatása legyen. Magyarországon hatóságok, egyesületek és magánosok csaknem 20 év óta foglalkoznak gyermektömegek üdültetésével és egyedül a Liga az, amelynél a különböző üdültetési időtartam, a legyengült gyermekek különféle típusai szempontjából különbségeket tesz, gondos orvosi statisztikát készítet. A Liga a gyermekeknek legtöbb száz főből álló csoportját télen is ellenőrzi és a nyaralási eredményeket nem a hízás szempontjából, hanem anyagcsere vizsgálatokkal és különböző mérésekkel is kontrolálja. Kívánatos volna, tehát, hogy főleg a magyar vállalatoknak, bár jóakarátú és áldozatkész, de laikus vezetői által irányított üdültetési munkája, legalább is felügyelet és irányítás szempontjából a Liga szakszerű és szerves üdültetési akciójába bekapcsolatnék. A Liga eddig is kb. 55.000 gyermeket nyaraltatott, tehát a belföldi üdültetések száma csaknem elérte a Hollandia, Belgium és Svájcban üdültetett gyermeklétszámot. Az egész üdültetési akció az egységes vezetés és adminisztráció folytán olcsóbb és szakszerűbb, tehát ez is élő példa arra, milyen előnyös ha azonos célú társadalmi szervezetek nem vezetetik magukat kicsinyes, hiúsági szempontoktól, hanem a közös célra erőiket egyesítik és így a sikert jóformán meghatványozzák.

Ezek a szempontok lebegnek a Liga kormányzó elnöke Albrecht főherceg előtt aki, amint maga mondja az „egyesületi kartelizáció” lelkes előharcosa és a felsőházban, hivatalokkal és egyesületekkel folytatott tárgyalások alkalmával állandóan propagálja a társadalmi erők egyesítésének és racionális beosztásának gondolatát. Ezt az eszmét a Liga hivatalos programjává is tette és memorandumaiban, különböző egyesületi szervekhez intézett felszólításaiban lankadatlanul küzd, racionális munkát végezni nem tudó kis egyesületek és alapítványi vagyonok egyesítése, a nagyobb szervezetek között pedig munkamegosztás biztosítása érdekében. A Ligának ez a munkája, ha 100 %-os sikert nem is ért el, eredménytelennek sem mondható, amennyiben lassanként – legalább is elvileg – minden hatósági és társadalmi alakulat elismeri a gondolat helyességét. De a gyakorlatban is mutatkoztak már eddig is eredmények, és itt nemcsak az Országos Gyermekvédő és Fröbel Egyesületek és a Szünidei Gyermektelep egyesület beolvasztására célok, hanem a magyarországi három legnagyobb gyermekvédelmi társadalmi szervnek a Vöröskeresztnek, a Stefánia Szövetségnek és az Országos Gyermekvédő Ligának egymásközt létesített munkamegosztására gondolok. E három társadalmi szervezet ugyanis egymással olyan megegyezést létesített, mely szerint megállapították minden egyes szervezetnek hatáskörét, oly módon, hogy mindegyik alakulat biztosítja a többit, hogy nem fog a másik hatáskörébe tartozó kérdésekkel foglalkozni. A Stefánia Szövetség az Anya- és csecsemővédelmet látja el, a Liga a 6 és 18 év közötti gyermekek iskolánkívül való védelmét végzi, a Vöröskereszt pedig mint Ifjúsági Vöröskereszt a gyermekek iskolával kapcsolatos egészségügyi és jellemnevelésre koncentrálja

erőit, mint a Vörös Kereszt Egylet szociális osztálya pedig külön speciális gyermeksegélyezésekkel nem foglalkozik, hanem elsősorban felnőttekkel törődik. Ehhez az önkéntes megállapodáshoz csak az volna szükséges, hogy ehhez a kisebb egyesületi alakulatok is csatlakozzanak és valamelyik nagyobb társadalmi szervezetbe bekapcsolódva, vagy beolvadva az eddiginél racionálisabban és más egyesületek munkáját nem keresztezve végezzék gyermekvédő tevékenységüket.

A Ligának most vázolt nagy és kiterjedt munkatereinek betöltésére nagy anyagi eszközökre volt és van szüksége. A Liga anyagi erői két forrásból rekrutálódtak, egyaránt élvezte az állam és a társadalom segítségét. Az állam erkölcsi támogatását kezdettől fogva teljes mértékben bírta, Széll Kálmántól Vass Józsefig mindenki a Ligát tekintette az állami gyermekvédelem mellett minden illetékes tényező szerint is nélkülözhetetlen társadalmi gyermekvédelem fő oszlopának. Az anyagi támogatást illetőleg azonban már sokkal nagyobb volt a labilitás. Nagy állami segítség nélkül a Liga sok nagy-szabású akciója elmaradt volna. Állami támogatás volt sok, kiváló szakférfit, főleg tanító, átengedése kiket a kultuskormány bocsátott a Liga, iskolaügyi intézményei részére rendelkezésre, nem nézve, milyen jellegű az intézet, hanem csak arra gondolva, hogy a cél nemzeti és erkölcsi szempontból egyaránt fontos és ha egy ilyen egyesület nem létesítene ezeket az iskolákat vagy más hasonló intézményeket, akkor az államnak kellene nemcsak tanerőket adni, hanem az intézetek fenntartásával kapcsolatos összes költségeket is viselnie. De nemcsak ilyen segítségben részesült a Liga. A hadiárva gondozás, menhelyi gyermekek eltartása, az igazságügyi gyermekvédelem sok feladatának ellátása, lehetetlen lett volna, ha az állam tartásdíjakat nem fizet. Az üdültetési akciónál nagy segítség volt, hogy a főváros is üdültetett, illetve nyaraltat a Liga telepein, eleinte 1000, később 600, legutóbb pedig 400 szegény gyermeket. A Ligának azonban intézményei kiépítéséhez szükséges rendszeres adminisztráció kifejlesztéséhez a támogatások állandóságára lett volna szüksége és ezt a Stefánia Szövetség mintájára – az egyes kormányzati főhatóságokkal kötött szerződések által óhajtotta biztosítani. Így lépett azután a Liga 1922. július hó 1-én a népjóléti, igazságügyi, közoktatásügyi, kereskedelemügyi minisztériumokkal szerződéses viszonyba, melyeknek lényege az volt, hogy az említett tárcák kétharmad részben vállalták azon intézményei évi fenntartásának költségeit, melyek részben állami feladatot töltek be, vagy az állami gyermekvédelem kiegészítő intézményei gyanánt működtek, míg a költségvetés egyharmad részét a társadalom áldozatkészségéből kellett előteremteni. Ez a biztosnak látszó alap azonban szintén megingott. Az egyes tárcák különböző okokból, leginkább a 30-as évek elején bekövetkezett állami költségvetési redukciók folytán lassanként felmondották a szerződéseket. A népjóléti és munkaügyi minisztérium pedig a nagy állami krízis idejében egyik napról a másikra beszüntette a Ligának a szegény gyermekek részére segélyezésre és más jogcímenen adott kb. havi 70.000 P támogatását, úgy hogy a Liga 1931-ben egyik napról a másikra biztosnak látszó pénzügyi helyzetéből a legnagyobb válságba esett. És ez éppen akkor történt, mikor a Liga erre a segélyre támaszkodva magának Budapesten székházat vásárolt és ott gyermekkórház és orvosi rendelő létesítése céljából nagy beruházásokat eszközölt. Albrecht főherceg erélye, nagy befolyása és a Ligát szanáló állami szervek, főleg Sass Elemér miniszteri biztos jóakarata és körültekintése volt csak az, amely lehetővé tette, hogy a Liga ebből a válságból kikerüljön és újra életre keljen.

De a társadalom segítése is sokszor kimentette ezt a néha hatalmas lendülettel merész vállalkozásokba kezdő szervezetet. A háború előtt és alatt nemesszívű adakozók nagy adományokat nyújtottak és alapítványokat is tettek. A háború után pedig a Liga

a különböző idegen segélyszervezetek adományai és főleg Széchenyi Lászlóné sok nagyarányú segítsége nélkül meg se mozdulhatott volna. De nemcsak nagy adózók áldoztak az aktív gyermekszerepet fenséges oltárán. Az egyesületi tagok és az évről-évre filléereiket a nemes célra felajánló kis adakozók tulajdonképpen állandóbb anyagi támaszt jelentettek a Liga számára, mint maga az állami jóakarát. A Liga megalakulásakor már alapszabályaiban lefektette, hogy egy a többi társadalmi szervezetektől eltérő és azelőtt Magyarországon nem ismert módon akarja a működéséhez szükséges anyagi erőket biztosítani. Ez a gondolat az ú. n. „Gyermeknap” bevezetése volt. A Liga eszerint május első hetében, önkéntes női gárdája segítségével a főváros, régebben az összes vidéki városoknak forgalmasabb terein és utcáin is kitette urnáit és az ezeknél folyó gyűjtés vezetésére a társadalom előkelő hölgyeiből gárdát szervezett, melynek tagjai végezték és intézik most is a gyűjtéssel kapcsolatos teendőket. Egyrészt az urnák mellett ülvé kérik a járóelőket adományaik lerovására, másrészt előzetesen is árusítanak ú. n. tikketeket, az utcai kéréstől mentesítő megváltási jelvényeket. Ezt a gyűjtési módot a Liga honosította meg Magyarországon, régebben csak neki volt erre engedélye és ezzel az eszközzel működésének első 30 évében – gyermekvédő munkásságának folytatásához – több mint 4,000.000 P összegű segítséget biztosított. De a Gyermeknap nemcsak állandó, évről-évre megújuló bevételi forrást képez, ez neveli is az egész vagyonosabb, tehetősebb társadalmat a keresztény karitás elvének gyakorlására. Azután dokumentálja is a társadalom egységét, minden társadalmi réteg összeforrását az osztálykülönbséget nem ismerő gyermekszerepetben. A kültelkeken felállított urnák nemcsak azért fontosak, mert a munkásosztály folyton nagyobb számban adott fillérei itt gyűlnek össze, hanem ezek megmutatják a szegényebb sorsban élőknek, hogy a magyar társadalom műveltebb, vagyonosabb rétegei épp úgy dolgoznak a szegényügyért, együttéreznek a szegénységgel, mint bármilyen hasonló sorsú munkástársuk. Ime egy társadalmi akciónak milyen üdvös mellékkihataásai vannak a társadalmi harmónia erősítése szempontjából.

A Gyermeknap a magyar társadalom anyagi erőinek, de még inkább gyermekszerepetének fokmérője. De ilyen lelki tükör maga a Gyermekvédő Liga egész története is. Zseniális kezdeményezések sokszor érthetetlen ellanyhulás, merész nagy akciók után kétségeskedés váltakoznak, azonban mindezek mögött ott lüktet az örökkön élő nemzeti erőnek, a hibái dacára is tehetséges, rokonszenves és altruisztikus érzésektől telített nemes fajnak örök életereje. Volt idő, mikor a Ligának nem voltak tartozásai, volt év, mikor csak az évi deficit meghaladta az 400.000 pengőt. Volt idő, mikor 30-nál több intézetet és intézményt igazgatott a Liga vezetősége; 1934-ben pedig alig 8 volt a Liga intézeteinek száma. Tartsunk rövid seregszemlét, hogyan áll most ez az intézmény. Tagjai, ha számban megfogyatkoztak is, lelkesek és buzgók, önkéntes női tábora – bár nincs külföldi üdültetéssel kapcsolatos hollandi, belga vagy svájci utazásra alkalom – együttmaradtak és lelkesen folytatják gyermekgondozó munkájukat. Az egyesület vezetői egyforma buzgósággal mélyednek el a gyermekvédelem elméleti kérdéseinek tanulmányozásában, mint a Liga mindennapi, gyakorlati munkájának felügyeletébe. A Liga anyagi viszonyai konszolidáltak és amennyiben a mai világban aránylag megnyugtató anyagi helyzetről beszélni lehet, a Liga igyekszik óvatos, a pénzügyi kereteken belül maradó gesztiójával továbbra is konszolidált állapotokat biztosítani. Munkakörét illetőleg pedig a 6-18 év közötti gyermekek minden irányú védelmét igyekszik ellátni, de csak olyan akciókat végez és kezdeményez, melyeket az állam vagy a kommunikatások, vagy más szervezetek nem látnak el. Ma 24 intézménye van, ezeket központilag

vagy helyi bizottságait is bevonva igazgatja. Jelenleg fő tevékenységi ága az üdültetés, a tuberkulózisra hajlamos gyermekek gyógyítva gondozása, az erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek védelme, a szegény, tehetséges gyermekek felkutatása, gondozása, megfelelő nevelésük biztosítása, napközi otthonok és gyermekgondozó orvosi, pedagógiai és szociális tanácsadó irodák létesítése. Nagy és változatos ügkör, de még nagyobbak a fejlődési lehetőségek, még több a megoldatlan feladat. Hogy ezek megoldása érdekében mit fog tehetni, az – a helyes vezetésen kívül – elsősorban az állam és a társadalom jóakaratótól és harmonikus együttműködésétől függ.

IV.

Az egyesületek kultúrpolitikai és szociálpolitikai feladatkörének és tevékenységének illusztrálására két társadalmi szervezet történetét és működését ismertettem. Úgy érzem, hogy előadásomban nemcsak hosszú hivatali működésem alatt leszűrt tapasztalataimat ismertettem, de a például felhozott két egyesület működésében benne van egy-egy rész az én életemből is. Elnézést kérek azért, ha esetleg nem voltam 100%-ig objektív és gondolataimba – ha nem is akartam – néha talán egy-egy csepp szívem véréből is belevegyült.

Tanúságot kellene levonni az előadottakból? Azt hiszem ez felesleges, ezek önként adódnak, az előadottakból bárki levonhatja a következtetéseket. Mikor és mennyit kell és lehet társadalmi szervezetekkel intézni kultúr- vagy szociálpolitikai munkát, az esetről-esetre való megítélés kérdése. Hogy a társadalmi szervezetekre szükség van, az bizonyos. A népvédelmi politikában az elv: „Law and love” (Devine), törvény és szeretet kell, hogy legyen az elv, mondja egy angol szociálpolitikus. Állam és társadalom együttes munkája a biztosítéka minden népnevelő és népvédő politika sikerének. Azt hiszem, ez éppen olyan kétségtelen, mint ahogy a társadalmi kohéziós erők legjobb gyűjtő fókuszai és erősítői ezek a szabad társadalmi alakulatok. Tehát minden konstruktív gondolkodású politikusnak és tisztviselőnek kötelessége, hogy ezeket az egyesületeket – a társadalmi szervezkedésnek talán legszebb formáit – nemcsak a gyakorlati eredmények fokozása, de a társadalom altruisztikus irányú gondolkodásának fejlesztése, a társadalom nevelése szempontjából is ápolja, támogassa, dédelgesse. Ez természetesen nem jelenti, hogy ezek elburjánozhassanak, hanem a közigazgatási vezetőknek is, mint a jó kertészeknek irányítani, ha szükséges nyesni és szabályozni is kell az ilyen szervezeteket. A szabad társadalmi szervezkedésre kevésbé hajlamos magyart erre nevelni, viszont az elforgácsolódásra, felaprózódásra, öncélú egyesületeskedésre irányuló törekvéseket vissza kell szorítani. Nem szabad engedni, hogy egyesületek csupán szerepelni vágyó egyesek hiúságának kielégítésére, vagy más egoisztikusabb célokból keletkezzenek. Elő kell mozdítani a munka koncentrációit, de nem kell megengedni, hogy új társadalmi szervezetek csak azért keletkezzenek, hogy ők foglalják össze, irányítsák más régi, derék szervezetek eredményes munkáját. Minden társadalmi feladat megoldására jó, ha megfelelő szervezet áll rendelkezésre, de nem szabad engedni, hogy minden évben újabb és újabb szervezetek fedezzék fel, hogy van inség, nyomor, megoldandó kultúrfeladat.

Az egyesület élet és nem alapszabály, a cél nem pusztán formailag korrekt egyesületi működés, hanem az, hogy az emberi szabadságjogok korlátain belül, a társadalom a mai átmeneti korban a nagy ellentétek kirobbanásának és leküzdésének idejében – a leghatékonyabban vehesse és vegye ki részét a kultúr- és szociálpolitikai munkában, hogy egy jobb jövő elérhetővé váljon békés átmenet biztosításával.